

Gratis e-book

Wouter van der Schaaf

ONDERWIJS IN CORONA TIJD

Wat
hebben
we geleerd?

pica

Colofon

Dit gratis e-book is verschenen in de serie *Samen leidinggeven aan de onderwijspraktijk*.

Wouter van der Schaaf
Onderwijs in coronatijd. Wat hebben we geleerd?

Omslag en binnenwerk: Mat-Zet bv, Huizen

Copyright © 2021: Wouter van der Schaaf, Bussum

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

www.uitgeverijpica.nl

Inhoud

Februari 2020: Proloog – Nieuwsbegrip	5
Maart 2020: Terugtrekkende globalisering	7
Juf Grace: Aan de vooravond van	9
Juf Lieke: Aanpassend onderwijs	10
April 2020: Betrokken nabijheid op afstand	11
Juf Judith: Gynzy, Chrome en Classroom	13
Leerling Vincent: Op afstand	14
Mei 2020: Wereldbeelden en spatschermen	15
Jacqueline: Mammoet en speedboot	17
Meester Menno: Corona-idioom	18
Juni 2020: Dalende curves en verbredende kloven	19
Juf Chantal: Meters maken in groep 3	21
Meester Wouter: Onzalig toetsen	22
Juli/augustus 2020: Vakantie: tussenbalans	23
New York City USA	25
Internationaal Chennai, India	26
September 2020: Nieuwe golven	27
Marco Borsato	29
Leraar Paul: Zinnig, zuinig en zorgvuldig	30
Oktober 2020: Kruispunt en de black box	32
Meester Pascal: Lockdown en de motoriek	33
November 2020: Corona, Google en Microsoft	34
Leonie: De school in hybride tijden	36
Daphne: Carrièreswitch	38
December 2020: Lockdown en licht	39
Rachel: De lessen van het voorjaar gaan door	40
Charissa: Welkom in mijn wijk	41
Januari 2021: De eisen van het scherm	42
Terry: Noodopvang	43
Juf Bianca: Lange COVID	44

Februari 2021: Money, money, money	45
Cynthia en Ingrid: Terug naar school	47
Schrijfexpert Ilonka: De fijne motoriek	48
Maart 2021: Tweede Kamerverkiezingen	49
Juf Debbie: een jaar later	51
Angelica: TOS en slechthorend	52
April 2021: Never waste a good crisis!	53
Corona en teamcohesie	54
Omschakelen!	55
Mei 2021: Plof! Nog een rapport!	56
Toon: Onderwijs aan meervoudig gehandicapte kinderen	57
Gabriëla: In opleiding	58
Juni 2021: Epiloog, of tussenstand	59
Over de auteur	60
<i>Serie Samen leidinggeven aan de onderwijspraktijk</i>	61
Nieuwste titels	62
Lees ook	63

Februari 2020: Proloog – Nieuwsbegrip

Vele honderden scholen in het basis- en voortgezet onderwijs zijn aangesloten bij *Nieuwsbegrip*. *Wekelijks werken de leerlingen aan begrijpend lezen via een breed scala aan onderwerpen. De onderwerpen lopen uiteen van een vastgelopen schip in het Suezkanaal tot aan overstekende padden en van een lava spuwende krater op IJsland tot aan de discussie over Zwarte Piet. Soms inspeland op de actualiteit, soms een meer tijdloos onderwerp.* Nieuwsbegrip is bedoeld om het begrijpend lezen van de kinderen te bevorderen en hun woordenschat te vergroten. Geen overbodige luxe in het licht van de alsmaar dalende positie op de mondiale PISA-ranking.

In de eerste week van februari 2020 gaat Nieuwsbegrip over het coronavirus. ‘Sinds een paar weken is het in het nieuws: het coronavirus dat in de Chinese stad Wuhan is uitgebroken,’ luidt de tekst. De daaropvolgende alinea’s zijn gericht op feiten. Met als doel om via de juiste vragen het begrip van de tekst te kunnen vaststellen.

Maar veel interessanter dan de feitenopsomming is de toon van het verhaal met de titel ‘Een nieuw coronavirus’. Die toon is in één woord samen te vatten: geruststellend. In de kern komt het verhaal neer op: het is allemaal heel ver weg en het valt allemaal reuze mee. Natuurlijk, ze hebben er in het verre China last van maar ‘in Nederland hoef je dus niet bang te zijn voor het coronavirus’. Wat in China gebeurt, laat zien dat het virus niet veel dodelijker lijkt dan de jaarlijkse griep in Nederland.

Ook de handleiding voor de leerkracht is kalmerend.

‘LEESDOEL: Na het lezen weten de leerlingen wat het coronavirus is, hoe het wordt verspreid en waarom je je er geen zorgen over hoeft te maken in Nederland.’ Een helder leesdoel.

Het lijkt zo lang geleden, die begindagen van februari 2020. ‘Afgelopen weekend zijn er vijftien Nederlanders en twee Chinezen met een speciaal vliegtuig teruggekeerd uit Wuhan’ en ‘Als blijkt dat iemand toch ziek is’ dan ‘zijn de ziekenhuizen in Nederland daarop voorbereid.’

Nieuwsbegrip wordt op verschillende leesniveaus aangeboden. Op C-niveau krijgen de kinderen voorgeschoteld dat ‘De uitbraak van een epidemie hier volgens het RIVM erg onwaarschijnlijk is’ en dat volgens de Nederlandse viroloog Marion Koopmans ‘er over een maand of vier’ een vaccin is. Altijd boeiend om teksten met de kennis van nu te herlezen en op hun voorspellende waarde te schatten.

Na het lezen van de tekst krijgen de leerlingen de sleutelvragen. Vragen dus om duidelijk te krijgen of de leerling de tekst goed heeft begrepen. Eén zo’n sleutelvraag onder het kopje ‘Geen zorgen’ luidt ‘Waarom hoef je in Nederland niet bang te zijn voor het coronavirus?’ Wie de tekst goed heeft gelezen, zal antwoorden dat het virus ver weg is en dat we op alles zijn voorbereid.

Op C-niveau krijgen de kinderen de opdracht een ‘overtuigende tekst’ te schrijven waarom een lockdown à la China ‘juist een goed of een slecht idee is’. ‘Maak je betoog extra sterk door minstens één argument waar je het niet mee eens bent (een argument van je tegenstanders dus) onderuit te halen.’ Dit laatste is eigenlijk het meest boeiende. Een kritische houding wordt aangewakkerd bij de leerlingen, maar er blijken nog heel veel onzekerheden te bestaan. Helaas moet het RIVM de geruststellende opmerkingen van begin februari fiks bijstellen. En ook de vanuit het Catshuis aangekondigde muur van immuniteit was iets te snel als zekerheid gepresenteerd. Het door de viroloog aangekondigde vaccin was na vier maanden nog lang niet in zicht.

De kinderen kregen, net als elke week, ook rondom het nieuwe coronavirus een tiental woorden aangeboden, waaronder *uitbreken*, *overgedragen*, *symptomen*, *quarantaine* en *geïsoleerd*. Met als tip voor de leerkracht: ‘Let op, je kunt en hoeft niet alle woorden op te zoeken. Zoek alleen de woorden op die echt belangrijk zijn om de tekst te begrijpen.’

Het zou niet lang meer duren of de leerlingen zouden zich vanaf februari een enorm scala aan woorden eigen maken rondom corona: *mondkapje, ic, varianten, lockdown, cohort, looplijnen, desinfecteren, gel, plexiglaswand* ... Een heel nieuw coronajargon deed zijn intrede in de samenleving en in het onderwijs. En de leerlingen hanteerden deze woorden alsof zij nooit anders hadden gedaan. De werkelijkheid had Nieuwsbegrip ingehaald.

Dat was de realiteit van februari 2020. Toen op de Franse skipistes de wintersporters elkaar nog geruststellend toeriepen dat het virus nog heel ver weg was – in Noord-Italië – en men dus nog niets had te vrezen.

En toen werd het maart 2020.

Maart 2020: Terugtrekkende globalisering

Deze maand duiken steeds meer nieuwe viruswoorden op in het Nederlands taalgebruik. Het is half maart wanneer de minister-president in een door ruim zeven miljoen Nederlanders bekeken uitzending vanuit 'het Torentje' spreekt over wat de regering voor ogen heeft bij de bestrijding van het coronavirus. Groepsimmunitet werd genoemd als dé manier om het virus onder controle te krijgen. Wanneer maar genoeg mensen zijn besmet, is er eigenlijk niets meer aan de hand. Maar dan moet dat wel gebeuren via een – alweer een nieuw begrip – intelligente lockdown.

Dit in tegenstelling tot het veel verdergaande sluitingsbeleid dat landen als Spanje, Italië en Frankrijk deze maand kenmerkt. Laat staan de massale opsluiting zoals die in China wordt toegepast. Nog niet zo vrij als Zweden maar wel veel gelijkenissen vertonend met het Verenigd Koninkrijk van Boris Johnson. Een lockdown met een beroep op de intelligentie.

Terwijl deze maand in Japan de scholen worden gesloten, is een groot deel van de Nederlanders begin maart nog van mening dat het virus tot onder de grote rivieren kan worden teruggedrongen. Deze maand maart voltrekken de ontwikkelingen zich in hoog tempo. De olieprijs keldert met 50 procent, vluchten naar de VS worden gestaakt, bijeenkomsten met meer dan 100 personen mogen tot eind maart niet meer plaatsvinden. Nederland gaat in de tweede week op slot. In zijn geheel.

Behalve het onderwijs. Dat gaat gewoon door. Met als argument dat kinderen geen besmettelijke groep vormen en omdat de maatschappelijke impact te groot zou zijn. Over de werknemers in het onderwijs worden deze maand weinig woorden vuilgemaakt. Een patroon dat zich nadien nog een aantal malen zou herhalen: bij de heropening van scholen en bij de prioritering in het vaccinatieprogramma. Stelselmatig worden werknemers in het onderwijs niet gerekend tot een risicogroep. Zij krijgen deze maand vooralsnog een instructie die haaks staat op het dringende advies dat alle andere Nederlanders krijgen: ga thuis werken als het enigszins mogelijk is. Waarom? Dan raak je niet besmet. Een advies dat kennelijk niet van toepassing is voor werknemers in het onderwijs. Gemor op scholen: dit valt niet te rijmen. Maar tot grote protesten zoals bij de Amerikaanse onderwijscollega's leidt het niet. Het gevoel van verantwoordelijkheid ten opzichte van de leerlingen voert de boventoon.

Maart toont een terugtrekkende globalisering, terwijl het virus steeds meer een globale omvang aanneemt. Deed de pest er in de vijftiende eeuw nog een half jaar over om van Marseille naar Parijs te komen, het coronavirus heeft maar een etmaal nodig om de halve wereld over te reizen. De wereld wordt weer klein en beperkt zich tot de directe omgeving. Educatie buiten het schoolgebouw is stopgezet. Geen schoolbezoeken aan het Van Gogh Museum, filmhuizen en andere cultuur. Maar hoop op het jaarlijkse schoolkamp en schoolreisje blijft nog recht overeind.

Alleen de scholen zijn begin maart nog open. Maar de druk neemt toe. Steeds meer ouders weigeren hun kind naar school te sturen. De angst voor het onbekende groeit. Het onderwijzend personeel is gespannen, scholen open houden vormt een risico, maar het alternatief is scholen dicht ... en dan? Vrijwel niemand die het weet. Sommigen verheugen zich op de uitdaging van e-learning. De hele dag Facetimen, Skypen en Appen. Het zal iets anders lopen: Google-Meet en Teams nemen even later het onderwijsproces over. Maar juf Anne wil niet. In de teamvergadering waarin de opties bij eventuele schoolsluiting worden besproken, laat zij luid en duidelijk weten dat zij 'absoluut niet' met haar gezicht in beeld wil komen. 'En dan zeker al die ouders meekijken en commentaar leveren op hoe ik lesgeef. Ik denk er niet aan.' Zij maakt deel uit van een minderheid. De meesten hebben nog geen idee hoe het zal gaan lopen, maar vertrouwen op de meer technisch onderlegde ICT-collega's in het team. De ogen zijn vooral gericht op de jongere leerkrachten. Werken via digi-instructie kent vele mogelijkheden maar is net zozeer een onontgonnen terrein.

Het zijn de medisch specialisten – niet de beroepsgroep leerkrachten! – die vrijdag 14 maart aankondigen dat zij het medisch onverantwoord vinden de scholen nog langer open te houden. Naar hun mening is de enige manier om het virus de kop in te drukken een rigoureuze sluiting. Indamming door het minimaliseren van sociale contacten. Het is in hun ogen niet te verklaren dat werkelijk alle bijeenkomsten worden afgezegd en opgeschort en dat tegelijkertijd de scholen openblijven. Zij willen overleg met het RIVM, schoolbesturen, politici en leraren om hun standpunt te verduidelijken. Werkgeversraden en bonden volgen de medisch specialisten en niet het RIVM in deze zaak. Zij schrijven aan hun leden: *‘De [sector]raden en [onderwijs] bonden zien toenemende onrust in de achterbannen door de oproep van de Federatie Medisch Specialisten dat afwijkt van het advies van het RIVM. Wij willen morgen in het overleg met de bewindslieden van OCW bespreken of de lijn van het kabinet zoals die vrijdagavond is ingenomen nog houdbaar is. Het is in het belang van alle scholen, medewerkers en leerlingen/studenten dat er voor zondagavond volstreekte helderheid is.’*¹

Het initiatief van de medisch specialisten geeft aan hoe moeilijk het is om tot de juiste beslissingen te komen. Enerzijds is er de noodzaak om de ernst van de situatie benadrukken. Anderzijds het belang aan te geven dat de situatie onder controle is. Voorkomen dat mensen massaal de schappen in de supermarkten leegtrekken (dat is niet gelukt) en voorkomen dat iedereen gewoon zijn leven voortzet alsof er niets aan de hand is (dat is wel gelukt).

De maatschappelijke druk neemt toe. De kabinetsopvatting ‘De samenleving gaat op slot maar de scholen blijven open’ valt niet langer met redelijke argumenten uit te leggen. Nederland vormt een uitzondering. België, enkele Bundesländer, Denemarken, Israël, Litouwen – om maar een paar landen te noemen – zijn al tot sluiting overgegaan. Scholen zullen tot half april dicht blijven. Nederland overlegt en poldert nog even verder. De vraag wordt steeds minder óf de scholen dichtgaan, maar steeds meer wanneer dat zal gebeuren.

En hoe bereiden de scholen zich intussen voor op deze volkomen onbekende situatie van lesgeven zonder lokalen? Een vraag die zich primair richt op het ‘schoolmanagement’. Neemt de schoolleiding de leiding of is de schoolleiding afwachting? Bereiden leraren zich op tijd voor op de komende twee (?) weken of beginnen zij daar pas op maandagmorgen – de dag van sluiting – over na te denken?

Met het uitstel van de schoolsluiting zou het in de rede liggen dat de sector – de schoolleiding en de leraren – die extra tijd te baat neemt zich te beraden hoe zij het onderwijs bij sluiting gaan inrichten. Dat er scenario’s worden besproken, dat de schoolleiding de leraren in het weekend naar school roept om zich te beraden over mogelijkheden en onmogelijkheden. Wat de aanpak en werkwijze worden om toch op de een of andere manier het onderwijs voort te zetten. Dat gekozen wordt voor de optie dat de kinderen bijvoorbeeld minimaal drie uur per dag met school bezig zijn; dat instructies worden gegeven over ‘distance learning’; dat ouders de komende twee weken bij het onderwijs worden betrokken.

Wellicht een naïeve gedachte, maar het zou te verwachten zijn dat alle basisscholen in Nederland zich opmaken voor een periode van enige weken waarin onderwijs buitenschools in welke vorm dan ook tóch doorgang vindt. De voorlopige indruk is dat het inderdaad een naïeve gedachte is. Het zou een mooi onderwerp van nadere studie vormen: *Wat deed het Nederlandse basisonderwijs in de week en het weekend voorafgaand aan de te verwachten schoolsluiting?*

En zo begon de zoektocht van alle onderwijssectoren door het digitale onderwijslandschap. Het primair onderwijs schakelde in de laatste twee weken van maart massaal over op Google Classroom terwijl het voortgezet onderwijs even massaal overschakelde naar het concurrerende Teams. De rol van de techgiganten komt later nog aan bod.

---

¹ Van <https://www.cnvconnectief.nl/onderwijs/nieuws/toenemende-onrust-spoedoverleg-met-ministers/>, laatst geraadpleegd 7 oktober 2021.

Juf Grace: Aan de vooravond van

Ik werk maandag en dinsdag. Dus wat mij morgen te wachten staat? Geen idee. Er is een kans dat de kinderen morgen naar school komen. Ga ik dan lesgeven? Of ga ik met hen een serie afspraken maken voor de komende weken, als de school dichtgaat? Ga ik hun duidelijk maken dat ze niet twee weken vakantie hebben, maar schoolgaande leerlingen zijn die thuisblijven. Ik wil hun zeggen dat ik er alles aan wil doen om met hen in contact te blijven en hoe ik dat dan ga regelen. Wat de middelen zijn die mij ter beschikking staan. Skypen, appen, YouTube-filmpjes, mailen, sms'en, bellen. Hoe ik dat dan organiseer. Per niveaugroepje, klassikaal of individueel.

Ik heb nog geen idee, maar ik moet de indruk wekken dat wel te hebben. Wat nu gaande is, zijn inderdaad 'interesting times'. In alle opzichten. Dit coronagedoe is een uitdaging, een test, zeker voor het onderwijs. Om half zes kijk ik naar de persconferentie. Minister Arie Slob meldt dat de scholen en kinderdagverblijven de komende drie weken gesloten blijven. Helderheid. Geeft de ernst van de situatie weer. Drie weken had ik niet verwacht. Ik vermoedde twee. Morgenochtend om acht uur moet ik op school zijn voor instructies over de manier waarop we afstandsonderwijs kunnen opzetten. Ik ben er heel benieuwd naar. Ik had verwacht dat de schoolleiding vanmiddag al de mensen bij elkaar zou roepen, maar dat gebeurde niet. De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport meldt dat naast de horeca ook de sexclubs, coffeeshops en sauna's per direct gesloten moeten worden. Ik vermoed dat Nederland het enige land ter wereld is waar een minister een dergelijk gespecificeerde mededeling doet. Morgen zien we verder.

Deze toestand is onwerkelijk. De wereld die tot voor kort voor ons westerlingen onbegrensd was, heeft plaats gemaakt voor een omgeving waarin de grenzen nauw om ons heen zijn getrokken. Reizen is een lifestyle. Daar is nu ruw en abrupt een einde aan gemaakt. Iedereen is terug in zijn eigen hok. Wat dat alles voor mij betekent? Geen idee. Ik meld mij morgen en zal zien wat er dan gebeurt. Het ziet er naar uit dat de komende twee dagen zijn uitgetrokken voor 'studiedagen', dat wil zeggen, leren omgaan met 'distance learning' en dat dat dan vanaf woensdag zijn uitvoering krijgt.

Juf Lieke: Aanpassend onderwijs

Iedereen is er. Ook de deeltijdcollega's die vandaag niet hoeven te werken. Acht uur in de morgen. Briefing. Net als altijd maar nu anders. 'Fijn dat jullie er zijn,' zegt de directeur. Joke, Mieke, Selma en Marjolein hebben afgebeeld. Snotterig, hoesten of zieke kinderen.

'Alle ouders zijn gisteravond geïnformeerd. We hebben gehoord dat vandaag twee kinderen op school zullen komen. Zij komen rondom tien uur.' De directeur spreekt kalm, vriendelijk, bijna opgewekt. Ze benadrukt dat we voor een lastige opgave staan in ongekende tijden. 'Probeer te doen wat wél kan en accepteer dat de komende drie weken ook zaken niet kunnen worden gerealiseerd.' Die opmerking is de opmaat naar wat kinderen de komende tijd van ons kunnen verwachten. De conclusie is snel getrokken dat voor vakken als taal, rekenen en spelling vooral veel zal worden herhaald en zo weinig mogelijk nieuwe stof zal worden aangeboden. Dus geen nieuwe lessen met nieuwe onderwerpen. 'Maar hoeveel uur schoolwerk per dag gaan we dan aanbieden?', vraagt een collega. 'Gemikt wordt op zo'n twee uur per dag. Zie het als een kans,' zegt de directeur, 'als een mogelijkheid om ook creatief aan het werk te gaan.'

De kinderen hebben geen schoolboeken en het is ook niet de bedoeling dat zij die van school komen ophalen. De suggestie om dan maar de boeken naar de huisadressen van de leerlingen te brengen, vindt niet veel bijval. We trekken met elkaar wel in alles één lijn, luidt de conclusie. Het verschil in mogelijkheden tussen onderbouw en bovenbouw wordt al snel duidelijk. De bovenbouwleerlingen werken veel met Chromebooks, en Google (wie anders) heeft een programma ontwikkeld – Google Classroom – dat het mogelijk maakt programma's en lessen te uploaden en dat ook nog eens per leerling te differentiëren.

De ICT'ers van school leggen in hoog tempo glashelder uit wat de mogelijkheden zijn. Hoe pdf's naar Google Docs omgezet kunnen worden tot een werkbaar document; hoe Cloudwise voor de leerlingen kan worden opgesteld en afgesloten; hoe de ouders via Social Schools aanvullende informatie krijgen; dat groepsapps vermeden moeten worden; dat *Muiswerken* nog niet gebruikt kan worden maar *Squla* en *Nieuwsbegrip* prima 'tools' zijn om geïndividualiseerd mee aan de slag te gaan.

'Ik zie vandaag als een "regeldag" en morgen als een dag om verder voor te bereiden. Woensdag gaan zaken online om zo het leren en lesgeven te hervatten,' zegt de directeur ter afsluiting. 'Succes!'

April 2020: Betrokken nabijheid op afstand

Jarenlang stonden publieke diensten laag op de prioriteitenlijstjes van de politiek. Ook in de media was er minimale aandacht voor het belang van openbare diensten voor de samenleving. Deregulering, liberalisering, privatisering hadden de overhand. Er werd drastisch gesneden in de gezondheidszorg, het onderwijs en de politie. Publieke diensten werden afgestoten, vercommercialiseerd, verhandeld. Alles bewoog in de richting van: de individuele gebruiker betaalt. De gezamenlijkheid en de gezamenlijke verantwoordelijkheid kwamen op het tweede plan. Waarmee ook de saamhorigheid en sociale cohesie onder druk kwamen te staan. De scheiding tussen ‘have’ en ‘have-not’ nam toe.

Het coronavirus vaagt vanaf het voorjaar de particuliere consumptie weg. Het individu als gelduitgever kan letterlijk geen kant op. Alle aandacht is deze maanden gericht op het goed laten functioneren van de publieke diensten. Het coronavirus laat zien dat een samenleving afhankelijk is van publieke diensten die voor iedereen toegankelijk zijn en beschikbaar staan.

Binnen die liberaliserende en bezuinigende maatschappelijke context staat de onderwijssector deze maanden voor de gigantische opgave de leerrelatie leerkracht-leerling op geheel nieuwe leest vorm te geven. In de april krijgen de leerkrachten, solo en in het algemeen, van alle kanten veel lof voor hun geweldige inspanningen om het onderwijs ook op afstand gaande te houden. ‘We begonnen bij nul, maar wisten al snel vorderingen te maken. Eerst in de techniek, maar gelukkig ook steeds meer didactisch,’ is het algemene gevoel.

Midden april, na vijf weken digitaal onderwijs, breekt de vakantie aan. Het is een vakantie die voor velen uitdraait op vouchers voor een toekomstige vakantie en refunds van vliegtickets. Europa zit vrijwel op slot. Het zijn twee vakantieweken die de gelegenheid bieden een voorlopige balans op te maken.

Leraren kijken terug op die vijf verbijsterende weken:

Vijf weken lang schermles. Waarin leerkrachten de kinderen op afstand hebben geïnstrueerd, begeleid, aangemoedigd, gemaand, gewaarschuwd, aangespoord, geadviseerd. Waarin zij ervoor zorgden dat oude kennis werd behouden en nieuwe werd overgedragen.

Waarin leerkrachten ook de beperkingen van het lesgeven op afstand ondervonden. Waarin de omgang met de leerlingen onsociaal was, schouderklopjes digitaal moesten worden uitgedeeld, aansporingen ergens in ‘the cloud’ terecht kwamen.

Waarin onderwijsgeevenden meer dan ooit doordrongen tot in de woonkamers en de gezinnen. Waar zij kinderen hun schoolwerk zagen maken in huiselijke rommel of in opgemaakte regelmaat. Waar een moeder op de achtergrond belangstellend meeluistert of waar een vader op de achtergrond luidruchtig de was sorteert. Waar leraren leerlingen zien opgroeien in harmonie of in spanning en conflict. In betrokkenheid of onverschilligheid.

Maar bovenal voelen leerkrachten zich machteloos wanneer ze door hun schermen zien hoe leerlingen worstelen met opgaven. Hoe zij daar aan de andere kant aan hun lot zijn overgelaten omdat schoolwerk daar – ook in deze omstandigheden – niet als thuisverantwoordelijkheid wordt gezien en hulp via het scherm zo zijn beperkingen krijgt opgelegd.

Ze zien de doorzetters en de aanpakkers. Maar ook de radelozen, verdwaald in down- en uploaden en de ruis van Google Meet. Ze zien de kantjes-lopers, de uitstellers, de gestructureerden, de planners, de opschorters. Ze zien de enthousiastelingen, de ochtend-opgewekten. Ze zien de laat-ontbijters, de sorry-zeggars. Ze zien de uitvoerders en de creatievelingen. De radeloze staarders en de snelle snappers. De twijfelaars en de doortasters. De opgevers en uitstellers – ja heel veel uitstellers.

Vijf weken van les op afstand. Het is een vorm van les, maar afstand blijft afstand. Terwijl lesgeven vraagt om betrokken nabijheid.

Juf Judith: Gynzy, Chrome en Classroom

De afspraken met de kinderen zijn gemaakt. De opdrachten staan in Google. ‘Duidelijk voor iedereen?’, vraag ik aan het eind van de dagelijkse instructie die ook deze morgen stipt om negen uur is begonnen. Ik zie alle kinderen voor hun scherm. Ze weten dat zij morgen rekenen blok 7, week 3, les 2 moeten inleveren. Dat voor taal de schrijfpodracht op woensdag klaar moet zijn en de creatieve tekening vandaag over een week. Die moeten zij dan inscannen en opsturen.

Er is er nog wel één die vraagt of zij de opdrachten via Gynzy en via de Google Chrome moet opladen of dat zij via Classroom moet werken. Een gesprekstal die een paar weken geleden nog ondenkbaar was. Het is een klein technisch detail waar de anderen zich niet eens meer druk over maken en bij niemand voor paniek zorgt. Behalve bij mij dan. ‘Natuurlijk via Chrome,’ zegt een 10-jarige veteraan in de chat aan de zijlijn op de schermen van alle andere kinderen.

Na de instructie van taal en rekenen gaan de kinderen aan het werk. Net als altijd. In de fysieke werkelijkheid van het klaslokaal vormt dat moment voor mij dé gelegenheid om al langzaam een aantal kinderen op weg te helpen. Hun nog net dat beetje extra uitleg geven waardoor het kwartje valt en het kind verder aan de slag kan gaan; een ander kind aan te sporen om niet voor zich uit te staren; bij een derde waar te nemen dat het niet kan kiezen tussen weektaak en dagtaak, tussen taal en rekenen. Hét ideale moment om daar samen even aandacht aan te geven en het kind te helpen met het plannen van zijn taken. En is het werk niet af, half af of is er maar wat aangemodderd en met de pet naar gegooid, dan is er altijd de mogelijkheid om dat in het lokaal recht te zetten. ‘Victor, maak dat nog even af voordat je verder gaat met wat anders.’ Dat soort zinnen. Soms is een opgetrokken wenkbrauw al voldoende.

Maar nu, anno voorjaar 2020, verbreek ik na de instructie de verbinding. De kinderen hebben hun scherm uitgezet. Gaan aan de slag. De meesten kunnen de opdrachten oplossen. Anderen totaal niet of niet helemaal. Zijn snel afgeleid terwijl weer anderen pas stoppen met werken als alles af is. De volgende dag kan ik zien wat wel af is en wat niet. Maar het blijft behelpen, met boeken die nog op school zijn. Een mail, een ‘persoonlijk bericht’: alle mogelijkheden van de kantoorwereld wend ik aan om schot in de zaak te krijgen. Met als eindpunt de Google Meet: eye to eye. Dit is de online werkelijkheid van april 2020. Ik verlang terug naar de menselijke werkelijkheid van de glimlach en de aanmoediging.

Leerling Vincent: Op afstand

‘Victor heeft echt nog helemaal geen steek uitgevoerd,’ zegt juf Lia. Ze kijkt op haar computer in Cloudwise, het programma waar alle leerlingen op zijn aangesloten. Wanneer de kinderen in de klas op Cloudwise werken kan de juf op haar eigen computer precies zien met welke activiteit elk kind bezig is. Rekenen, taal, Nieuwsbegrip of een van de vele andere opdrachten.

De kinderen weten heel goed dat hun juf over die controlerende meekijkmogelijkheid beschikt. Wanneer zij in het lokaal zijn, laten zij het wel uit hun hoofd om filmpjes te kijken, muziek te luisteren of andere dingen te doen die zij onder lestijd niet mogen doen. ‘Niet dat ik ze de hele tijd controleer. Dat wil ik niet, omdat ik vind dat ik juf ben en niet iemand van de bewakingsdienst die voortdurend bezig is verdachte leerlingen te betrappen op overtredingen. Dat wil ik absoluut niet, maar het is wel goed dat de mogelijkheid tot controle bestaat.’

Nu de kinderen niet in de klas zitten maar thuis, is voor hen de verleiding maar al te groot om net te doen of ze bezig zijn met huiswerk terwijl zij eigenlijk zitten te chatten of filmpjes te kijken. In de klas – wanneer ze de juf of meester zien rondwandelen – zijn zij in staat om met één simpele beweging het programma weg te klikken en vervolgens net te doen alsof zij heel serieus bezig zijn met ingewikkelde rekensommen.

Thuis is het dus allemaal anders. Thuischoolwerk heeft zijn eigen dynamiek. Daar heeft mama of papa vast niet door hoe dat allemaal in zijn werk gaat met Cloudwise, Gynzy en dat soort programma’s en kun je gewoon je gang gaan. In de beleving van de kinderen is juf of meester ver weg en denken zij er niet aan dat juf ook van afstand het programma kan weggklikken, maar dat niet zal doen, want huis is ook een beetje thuis. En niet school.

Voor de kinderen zijn het niet de ouders of de juf of meester die een bedreiging vormen. Nee, het grootste risico vormt het broertje of zusje dat langs loopt en opeens tegen de moeder of vader roept ‘Maar Ilse *is h  lem  al* geen schoolwerk aan het maken. Ze zit naar clips te kijken.’

‘Lastig hoor, wanneer je eigen broer of zus in dezelfde woonkamer in de thuishoekklas zit,’ zegt Vincent. ‘Mijn moeder wil niet dat ik op mijn eigen kamer bezig ben met schoolwerk. Want dan weet ze dat ik lekker kan gaan chatten en FaceTimen en net doen of ik aan het werk ben.’

Het is een andere schoolwereld geworden. Het is wennen, enorm wennen. Wennen totdat iedereen zijn gewoontes heeft hervonden en nieuwe ritmes heeft gevonden. Morgen om negen uur eerst een kringgesprek met de hele klas. Met juf op het grote scherm en 28 kinderen aan de zijlijn. Eerst instructie en dan een kringgesprek. En dan weer lekker de wereld voor jezelf.

Mei 2020: Wereldbeelden en spatschermen

‘Als het vaccin er is, denk ik dat we *en masse* weer teruggaan naar de situatie van vóór de crisis. Mensen zijn conservatief in hun gewoonten. Ik denk dat we teruggaan naar de oude orde die we samen hebben opgebouwd. Neem al die mensen die nu beeldvergaderen. Dat is toch dodelijk vermoeiend. Ik ga na de crisis weer lekker handen schudden en knuffelen. Kom op zeg, ons leven vóór de coronacrisis was toch fantastisch!’

Bovenstaande woorden zijn van Hubert Bruls, voorzitter van het Veiligheidsberaad. Hij is al bezig met het schetsen van zijn ideale toekomstbeeld. De samenleving is nog maar twee maanden gewend aan de lockdown en het COVID-19-virus. De tijd is nog niet eens aangebroken dat het woord vaccin veelvuldig in de gesprekken voorkomt. De crisis verdiept zich. Bedrijven worden overeind gehouden door massale overheidssteun waarmee massaontslagen worden voorkomen.

Successchrijver en analist Jeroen Smit laat in het programma *M* op 6 mei 2020 een ander geluid horen: ‘We gaan niet op de weg terug naar wat was. Naar de kortetermijneconomie. De economie van zo snel mogelijk geld verdienen. De economie gaat naar 80 kilometer per uur.’ En hij ziet dat als een gegeven waarover we niet hoeven te treuren.

Tegengestelde wereldbeelden botsen hier met elkaar. Het is een maatschappelijk debat over een toekomst die zich niet laat voorspellen op een moment dat de ziekenhuizen nog steeds overvol zijn met coronapatiënten, de reguliere zorg is opgeschort en de ic-capaciteit wordt opgeschaald. Kuipers en Gommers zijn avond na avond in de vele talkshows aan het woord. Zij zijn niet de enigen. Zo langzamerhand krijgt vrijwel elke vlogger een uitnodiging zijn of haar mening ten beste te geven over COVID-19.

Midden mei zijn de leerlingen weer naar school teruggekeerd. Althans, de leerlingen van het basisonderwijs. Het voortgezet onderwijs is nog ‘on hold’ en het centraal schriftelijk eindexamen vindt geen doorgang. Onverwacht vroeg kan de vlag worden uitgehangen.

De basisschoolleerlingen komen niet terug in de voor hen gebruikelijke opstelling en aantallen. Zij zijn ingedeeld in cohorten. Een deel zit thuis aan het eigen werk, al dan niet met een beeldverbinding naar het klaslokaal. Een deel krijgt les in het lokaal. De cohorten zijn zo ingedeeld dat groepen elkaar niet in het gebouw tegenkomen. Ouders krijgen te horen dat zij zich niet op het schoolterrein mogen begeven. Het kind wordt door de leerkrachten bij het hek opgevangen. ‘Voorheen was het afscheid nemen van hun kind voor veel ouders een “dingetje”,’ zegt een lerares van groep 1-2. ‘Sommige ouders bleven dan eindeloos lang voor het gangraam staan kijken en zwaaien. Prima dat dat niet meer hoeft. Kinderen zijn er veel zelfstandiger door geworden.’

En dan is er nog het groepje leerlingen dat gebruik mag maken van de noodopvang. Hier mogen alleen kinderen voor worden aangemeld van wie de ouders werkzaam zijn in ‘de essentiële beroepen’. Het leidt tot een categoriseren in cohorten, groepen en subgroepen. Een opdeling die zich later ook zal voordoen bij de planning en uitvoering van de vaccinatie. Er is altijd wel een reden om wel of juist niet tot een geprioriteerde groep te mogen behoren. Scholen hebben het er maar druk mee om dit alles in de juiste voorgeschreven banen te leiden. Nieuw zijn ook de looplijnen binnen de scholen en lokalen. Massaal worden spatschermen aangeschaft. De vloeren zijn beplakt met pijlen.

Voorheen gingen leerlingen nog even gezellig met elkaar kletsen voordat de les begint. Zo niet dezer dagen. Wachten in de rij bij de deur, dan bij binnenkomst een kloddertje desinfecterende gel. En aan het eind van de dag eerst de Chromebooks en de tafeltjes desinfecteren. Het post-coronatijdperk van Bruls is nog ver van ons verwijderd.

In de klassengesprekken komt corona veelvuldig aan de orde. Bijvoorbeeld in een groepsgesprek van groep 5. Het antwoord op de vraag wat een vaccin is blijkt lastig. De meeste leerlingen hebben het over een injectie die je beter maakt. Totdat een van hen opmerkt: 'Een vaccin zorgt ervoor dat je niet ziek kan worden,' en voegt daar aan toe: 'dan krijg je een beetje van de ziekte ingespoten waardoor je, als de echte ziekte komt, niet nog een keer ziek wordt.' Een leerlinge die niet alleen veel hoort, maar het ook kan opslaan en daarna zo kan verwoorden dat iedereen in deze groep het direct begrijpt. Daaropvolgend merkt een meisje op: 'Dus het is net als met magneten,' zegt zij. Iedereen kijkt haar vragend aan. 'Nou, ik ben de ene magneet en het virus de andere. Die trekken elkaar aan. Maar als ik nu ben ingeënt dan ben ik dezelfde kant van de magneet als het virus en stoten we elkaar af. Dan kun je dus niet besmet worden.' Al haar klasgenootjes hebben per direct door waar het over gaat. Een lerares in de dop. Moeilijk te overtreffen in helderheid.

Jacqueline: Mammoet en speedboot

‘Het onderwijs beweegt zich meestal als een mammoettanker. Alles is zeer goed doordacht, elk plan voorafgegaan door veel discussie en voorbereiding. Maar twee maanden geleden, toen corona duidelijk maakte dat de school moest sluiten, hebben we gehandeld als een speedboot. Binnen drie dagen waren we overgeschakeld op het onlineonderwijs. Een ongekende prestatie.’

Jacqueline is schooldirecteur. Zij steekt haar trots en waardering voor het schoolteam niet onder stoelen of banken. ‘De plotselinge overgang naar online lesgeven heeft bij iedereen het allerbeste naar boven gebracht. Individueel en collectief. Iedereen zette zich in om niet alleen de lessen van de eigen groep op orde te hebben, maar schoot ook de collega’s waar mogelijk te hulp. Want iedereen moest van de ene dag op de andere overschakelen naar digitale structuren, naar appgroepen en instructies verzorgen via Google Meet. En dan op zo’n manier dat we in die tijd ook nog eens de kwaliteit van de online lessen wilden verbeteren. Verbouwing en renovatie terwijl de winkel openbleef.’

‘Toen de kinderen na acht weken op school terugkwamen, viel mij op dat heel veel kinderen in die weken een groeispriem hebben gemaakt. Dat kwam ook door de grote betrokkenheid van de ouders bij het schoolwerk. Voor ons was belangrijk dat we zo veel als mogelijk vast bleven houden aan het ritme van de dag. Die routine en herkenbaarheid gaven de kinderen houvast.

Zelfs de allerkleinsten hadden vrijwel direct de techniek door. En ook nu ze weer op school terug zijn en een kind door een ander heen praat, hoeft de collega van groep 1-2 alleen maar grappend te zeggen “doe even je microfoon uit” en het kind weet wat ze bedoelt.’

Meester Menno: Corona-idioom

Het is in de laatste week van mei. We beginnen de dag met een gesprek. Ik breng de kinderen van groep 5 in gedachten terug naar de kerstvakantie van afgelopen jaar. Naar de tijd van de kerstboom en het vuurwerk met oud en nieuw. ‘Laten we net doen alsof we vijf maanden teruggaan in de tijd,’ zeg ik hun. Ik maak van mijn brillenkoker een microfoon en vraag aan Roos wat ze vindt van het coronavirus. Roos is slim. ‘Daar heb ik nog nooit van gehoord,’ antwoordt zij. ‘Klopt,’ zeg ik, ‘nog maar vier maanden geleden hadden we nog nooit van corona gehoord. We wisten niet wat het was.’

‘Ga in gedachten vier maanden terug in de tijd en bedenk woorden die je toen niet kende en die je nu bijna elke dag hoort,’ is mijn volgende vraag aan de leerlingen. ‘Woorden op school, op de televisie, op straat, van je ouders. Schrijf die woorden eens op je wisbordje en dan gaan we ze straks allemaal verzamelen.’

Mijn bedoeling? Om de kinderen zich hardop te laten realiseren dat hun woordenkennis is uitgebreid in de coronatijd. De kinderen buigen zich over hun wisbordje. Overleggen met elkaar. Stellen mij af en toe een vraag over een begrip dat ze wel kunnen omschrijven maar niet precies kunnen benoemen. ‘Lockdown’ bijvoorbeeld.

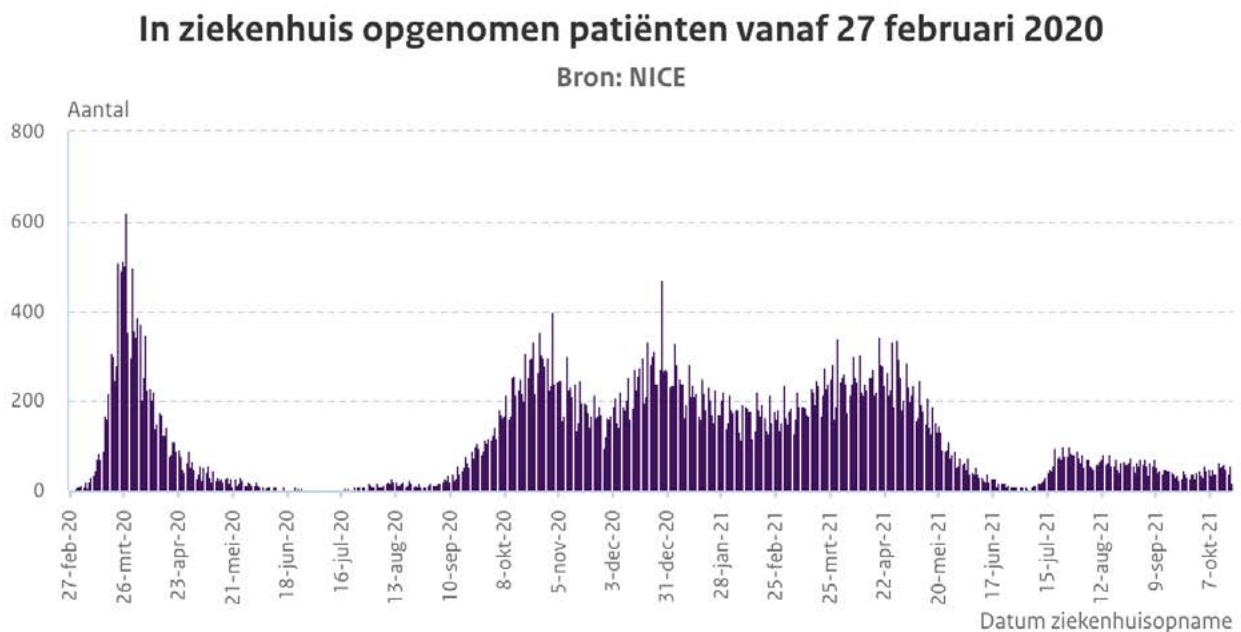
Na een paar minuten begint het inzamelen. Ieder kind leest het woord voor dat hij of zij het eerst had opgeschreven. En met het horen van het woord probeer ik ook te ontdekken of zij er een betekenis aan kunnen toekennen. Het gaat in vlot tempo. De oogst:

Virus, pandemie, Wuhan, epidemie, COVID-19, besmetting, intensive care, ic, immuun, handgel, quarantaine, FaceTime, Google Classroom, injectie, hamsteren, mondkapje, lockdown, infectie, SARS, masker 19, deskundige.

Allemaal woorden die zij zeer waarschijnlijk niet hadden leren kennen zonder de uitbraak van het virus. De lijst is verre van compleet. Het is de ‘at random’ verzameling van een donderdag- en vrijdagmorgen met leerlingen van groep 5. Hoe veel meer zullen zij er over een jaar, in mei 2021, kennen?

Juni 2020: Dalende curves en verbredende kloven

Met het naderen van de zomer klinkt de roep om heropening van de samenleving steeds luider. De neerwaartse curves van besmettingen, ziekenhuisopnames en bezetting van de ic-afdelingen lijken die roep te rechtvaardigen.

(Bron : <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/grafieken>, laatst geraadpleegd op 20 oktober 2021)

De perfecte curve om Nederland weer open te gooien, luidt de redenatie. De media melden de succesvolle aanpak van de intelligente lockdown. Net als enige maanden later bij de vaccinaties treedt deze maand bij een aantal Europese landen een vorm van nationalisme op. Zo in de trant van ‘dat hebben we met onze eigen specifieke aanpak in dit land toch maar mooi gefikst’. Zowel de minister-president als de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zien deze en komende maanden geen noodzaak om veelvuldig via persconferenties nadere toelichting te geven op de ontwikkelingen. Negen persconferenties in mei en vijf in juni, worden opgevolgd door één in juli en twee in augustus. Als iedereen zich maar aan de anderhalve meter afstand houdt, regelmatig de handen wast en thuisblijft bij klachten.

Een nieuwe ontwikkeling in juni is dat iedereen – met klachten – zich kan laten testen. Het coronadashboard en de app moeten meer veiligheid bieden voor de gebruiker en geven inzicht in de besmettingshaarden. In het ov worden mondkapjes verplicht en de horeca en de culturele sector mogen open, met beperkingen.

Het onderwijs volgt diezelfde positieve lijn. Per 8 juni mogen de basisscholen en de kinderdagverblijven weer volledig open. Einde van de cohorten, gele en groene groepen en andere beperkingen. Het onlineonderwijs is hiermee ten einde gekomen. Een week later volgt de mededeling dat kinderen uit groep 1 en 2 uit het primair onderwijs ook naar school mogen als ze alleen neusverkoudheid hebben, zonder koorts. De tijd van mondkapjes in het onderwijs is nog niet in beeld. Het voortgezet onderwijs is nog lang niet zo ver. Daar blijven wel allerlei beperkingen van kracht. Deze leerlingen hebben vanaf maart tot aan de zomervakantie geen regulier onderwijs meer gekend.

Ondanks die versoepelingen van het onderwijs tekent zich in juni een verontrustend beeld af. Een toenemende kloof in onderwijs is zichtbaar geworden tussen scholen waarvan de leerlingen vooral hoger opgeleide ouders hebben en kinderen met lager opgeleide ouders. Wanneer ook nog wordt meegewogen dat het opleidingsniveau vaak hand in hand gaat met woonomstandigheden en mogelijkheden tot thuiswerken van ouders, dan hebben al die factoren samen de al bestaande kloof niet alleen verdiept, maar ook nog eens nadrukkelijk zichtbaar gemaakt. ‘Hier gaan harde klappen vallen,’ verzucht een schoolleider.

Aan de ene kant van de kloof bevinden zich scholen waar leraren uit de middengroepen en bovenbouw optimistisch opmerken dat de acht weken afwezigheid van school voor de meeste leerlingen niet negatief heeft uitgepakt. ‘De ouders werkten niet op kantoor maar bleven thuis en gaven extra aandacht aan hun kind. Sommige kinderen namen zelfs een voorsprong dankzij al die aandacht,’ vertelt een leerkracht.

Aan de andere kant staan scholen met veel leerlingen die van huis uit niet zo veel taal meekrijgen, en van wie de ouders niet voor ondersteuning konden zorgen. ‘Op deze school begint de Nederlandse taal om half negen en eindigt om half drie,’ geeft een leerkracht van groep drie aan. ‘Echt rampzalig voor de taalontwikkeling nu we acht weken en langer online moesten lesgeven. Het verschil in ontwikkeling is merkbaar, voelbaar, zichtbaar.’

Het ministerie stelt in totaal bijna 250 miljoen euro beschikbaar voor het wegwerken van onderwijsachterstanden die zijn ontstaan door de coronacrisis. Met dit bedrag kunnen scholen programma’s opzetten om de opgelopen achterstanden van leerlingen en studenten aan te pakken. Elk programma omvat gemiddeld ten minste 30 uur aan begeleiding of ondersteuning voor een leerling. De zomer kan beginnen.

Juf Chantal: Meters maken in groep 3

En waar zag ik de terugval het sterkst? Bij groep 3-leerlingen. Precies de groep waar de eerste schreden voor het lezen worden gezet, waar schrijfbewegingen tot de dagelijkse routine gaan behoren, tellen wordt omgezet in rekenen op schrift en papier. Waar in de groepen 1 en 2 de aanloop wordt genomen, wordt in groep 3 de grote sprong voorwaarts gemaakt.

Ook voor kinderen uit huizen met veel taligheid en letterrijkdom is lezen en schrijven al een lastige opgave. Het gaat om de kunst en de kunde om klanken op een correcte manier om te zetten in vormen op papier, en – omgekeerd – die schrijfkriebels terug te kunnen voeren naar klanken. Het onderscheid te horen – en even later ook zichtbaar te maken – tussen bang en bank, tussen vee en fee. Om nog maar te zwijgen van woord en boort.

‘Meters maken,’ zeggen we vaak in het onderwijs. Meters maken die noodzakelijk zijn om je het lezen eigen te maken. Maar meters maken gaat niet overal vanzelf. En meters worden zeker niet gemaakt in de gezinnen waar ouders slecht Nederlands spreken, laat staan dat zij met het kind op schoot een boekje ter hand nemen.

Na ruim twee maanden van vrijwel stilstand kwamen sommige kinderen terug op school. Van vrijwel stilstand, want een kind van groep 3 kan via beeldschermen niet die aandacht krijgen die het nodig heeft. Voor hen was het al vooruitgang dat er geen dramatische achteruitgang viel te noteren.

Over vier weken is het vakantie. Aan alles voel en merk ik dat de leerlingen met een thuisachterstand ook op school dramatisch in de knel zullen komen. Dat de klappen hier ook meetbaar en zichtbaar zijn. Daarom is het nodig hun vroeg en tijdig extra les te geven. Zomerscholen, vroegtijdige openstelling van schoolgebouwen. Nu kan het nog voordat zij definitief en gedesillusioneerd afhaken. Deze kinderen gaan na de zomervakantie niet meekomen met ‘mainstream’ klasgenootjes. Hun achterstand aan het begin van het schooljaar is voorspelbaar groot. De school zit gevangen in het keurslijf van voorgeschreven programma’s. Actie is nodig, en wel nu!

Meester Wouter: Onzalig toetsen

Eind van het schooljaar. Dus: toetsweek. Niet minder dan vijf dagen krijgen de kinderen geen les. Want er moet getoetst worden. Voor spelling, voor rekenen, voor woordenschat, voor begrijpend lezen.

Ik deel de opgaven uit. De kinderen van groep 3 zie ik worstelen. Het feit dat de meeste rekenopgaven behoren tot de categorie begrijpend luisteren en begrijpend lezen maakt het voor de minder-talige leerlingen nog eens extra moeilijk. Ze worstelen niet met de sommen maar met de taal. De spelling en het begrijpend lezen kennen hun soortgelijke onmogelijkheid.

Bij spelling krijg ik van CITO op schrift een grote serie instructies mee. ‘Past u ervoor op dat u geen suggesties geeft in de richting van het goede antwoord.’ En ‘Spreek bij het dicteren de woorden niet overdreven correct uit.’ Het zijn aanmoedigen om de woorden zo natuurlijk mogelijk uit te spreken. Ik doe een oprechte poging mij hieraan te houden, in de veronderstelling dat de woorden die worden gevraagd voor de kinderen enige betekenis hebben. Bij woorden die in de verste verte niet in hun woordenschat voorkomen en waar ze geen enkel beeld bij hebben, lijken de kinderen voor een onoplosbare opgave te komen. En hier stuit ik al direct op een serie onoverkomelijke hordes voor de zes- en zevenjarigen. Want welke kind van die leeftijd heeft ooit van het woord ‘gerst’ gehoord? En wie van hen is bekend met het woord ‘schroot’, ‘kroost’ of ‘schel’. Een woordbeeld heeft zich nooit gevormd, maar wellicht is dat ook wel de bedoeling. Hadden de mensen van CITO hier geen andere woorden kunnen kiezen? Verst, krast of schep? Begrijpen doe ik het niet. Schroot, kroost en schel zijn dus abacadabrawoorden. Het maakte toetsen in online situaties ongelofelijk lastig. Hier in het lokaal kan ik nog enigszins te hulp komen, ook al mag dat niet. Want de regels zijn streng. Ik krijg als richtlijn mee: ‘lees de opgaven op neutrale toon voor’ en ‘iedere opgave herhaalt u één keer’.

Het zal mij niet verbazen dat de weken van afwezigheid en onlineonderwijs in veel gezinnen leiden tot grote stress. Of hun kind net boven of onder de mediaan zal scoren. Het grote voorsorteren begint al heel vroeg in het Nederlandse basisonderwijs. Ik vraag mijn collega’s wat zij van al dat toetsen vinden. De meesten reageren gereserveerd tot negatief. ‘Veel opgaven zijn op een kantoor, ver buiten een klaslokaal bedacht en dus volstrekke gekkigheid, maar het is wel bepalend!’

Juli/augustus 2020: Vakantie: tussenbalans

Vakantiemaanden. De scholen zijn dicht. Tijd om de batterijen op te laden. ‘We hebben een bijzonder jaar achter de rug en jullie hebben een ontzettende krachtsinspanning geleverd,’ zeggen de schooldirecties zonder uitzondering tegen de medewerkers. Leerkrachten, directies en alle andere betrokkenen starten hun vakanties zonder enig idee wat hun in schooljaar 2021-2022 aan corona-ontwikkelingen te wachten staat. Begin juli 2020 staan veel seinen op groen. Het aantal besmettingen is laag, zelfs nu de testcapaciteit enorm is toegenomen. Niets wijst nog op een tweede golf.

Het testen komt op gang. De vraag is groter dan de laboratoria met de beschikbare testmaterialen aankunnen. De wachttijden voor een test lopen op. Het *AD* meldt in juli dat nog maar een paar weken geleden de testcapaciteit 13.000 was, maar dat de capaciteit in het najaar moet doorgroeien naar 70.000.

Het bron- en contactonderzoek wordt geïntroduceerd. Het is een intentie die in de praktijk niet veel verder komt dan het woord zelf: intentie. Vooral omdat voor elke besmetting acht uur onderzoek moet worden verricht.

Testen, bron- en contactonderzoek, tweede golf, ic-capaciteit: veel draait om beschikbare menskracht. Daarover uit een Amsterdamse GGD-directeur zijn vrees dat de GGD’ en dat niet aankunnen. ‘Er is fors bezuinigd op de GGD’ en de afgelopen jaren,’ betoogt hij. ‘Als er echt een tweede golf komt met duizenden besmettingen en honderden opnames, kunnen die diensten dat niet aan.’

Maar het is vakantie. Dus wil iedereen eropuit. Verre bestemmingen zijn niet mogelijk. Dus is Nederland volgeboekt. Drenthe meldt dat alles maar dan ook alles is verhuurd voor de vakantieweken. Maar hoe gaat het op de verre bestemmingen met de pandemie? President Trump heeft na aanvankelijke ontkenning van zijn eigen besmetting toevlucht gezocht tot Hydroxychloroquine. Boris Johnson reageerde ook met vertraging op de virusrisico’s, om nog maar te zwijgen van president Bolsonaro. In Duitsland laten de Länder zich niet de les voorschrijven door bondskanselier Angela Merkel. Elke staat zijn eigen koers. Europa als samenhangend geheel is nog niet in beeld.

Het onderwijs wordt wereldwijd getroffen door de pandemie. Geen land, geen school ontsnapt aan overheidsmaatregelen. Scholen gingen dicht, online-educatie kwam op gang. Na een aantal weken sluiting ontstond druk vanuit overheden en ouders de scholen weer te openen. Leerlingen dragen het virus niet over, luidde de maatschappelijke, politieke – maar niet de wetenschappelijke – consensus. Onderwijsbonden verzetten zich tegen te snelle heropening. Leerkrachten met onderliggende klachten voelen zich niet veilig. Mondkapjes hebben hun weg nog niet gevonden naar het Nederlandse onderwijs, maar zijn in het voorjaar van 2020 al wereldwijd in gebruik in de scholen. En toch: veilig voelt het niet.

Onderwijsbonden in veel – met name Noord-Amerikaanse – gebieden willen strikte eisen ingevoerd zien voordat scholen weer open gaan. Zij eisen onder meer dat de besmettingen onder een bepaald niveau blijven. Zij willen voorzien worden van beschermende middelen en eisen dat in elke school de ventilatie en hygiëne wordt verbeterd.

In meer dan 160 landen zijn de scholen gesloten. De overheden hebben daartoe het initiatief genomen. In alle landen was de reactie van de onderwijsbonden op de schoolsluiting unaniem positief. De risico’s voor leerlingen en leraren waren en blijven onbekend en ongekend groot.

In België is de onderwijsbond ACOD nijdig op de overheid toen de Vlaamse onderwijsminister voorstelde het schooljaar te verlengen. Het plan was om de hele maand juni in te ruimen voor lessen en examens. In juli zouden docenten vervolgens moeten gaan bepalen wie overgaat en wie niet. Nancy Libert van het socialistische ACOD Onderwijs is tegen: ‘Leerlingen en leerkrachten hebben keihard gewerkt. Dat gebeurde misschien op

een andere manier, maar van een coronavakantie was absoluut geen sprake. Ze verdienen de vakantie om tot rust te komen.’ Relevant voor Nederland omdat de Onderwijsraad in een advies aan het kabinet zinspeelde op een soortgelijk verlengingsscenario voor Nederland. Als kinderen na de meivakantie nog niet naar school konden, zou de zomervakantie deels ingekort of naar voren gehaald kunnen worden, zegt de Onderwijsraad.

En elders in de wereld? In India vraagt de onderwijsbond AIPTF de leraren om één dag salaris in te leveren ter ondersteuning van de slachtoffers van het coronavirus. In Liberia heeft de onderwijsbond schoonmaakmiddelen, emmers, en andere materialen uitgedeeld aan onderwijspersoneel in een poging hen beter te beschermen tegen het virus.

In Duitsland maakt de onderwijsbond GEW deel uit van de campagne ’Leave no one behind’. Deze campagne bepleit de onmiddellijke evacuatie van de overvolle vluchtelingenkampen in Griekenland waar de situatie door de coronacrisis ernstig is verslechterd. Ook maakt de GEW deel uit van ’Can’t Wash My Hands’”, wat zo veel wil zeggen als: u kunt uw handen niet in onschuld wassen. Helaas steunt de Nederlandse overheid deze initiatieven niet.

Een staaltje power policy in Quebec, Canada. Daar heeft de premier een poging ondernomen de onderwijs cao eenzijdig voor een periode van drie jaar op te leggen. De bond CSQ is hiertegen in opstand gekomen. De strijd is nog in volle gang. In Libanon is de onderwijsbond PPSTLL betrokken bij het ontwikkelen, adviseren en verzorgen van lesprogramma’s via de tv-zenders. Op deze manier probeert de bond ook alle kinderen te bereiken die niet beschikken over computers. In het zwaar getroffen Spanje heeft de onderwijsbond FECCOO gewezen op de noodzaak om de komende drie jaar een toename van ongeveer 80.000 arbeidsplekken te realiseren.

En als het gaat om het weer openstellen van scholen?

In Papua Nieuw Guinea heeft de onderwijsbond PNGTA voorgesteld om de scholen gedeeltelijk open te stellen om op die manier enige vorm van onderwijs mogelijk te maken. De voorzitter van de Duitse onderwijsbond GEW voelt er niets voor om de scholen nu al te heropenen. ‘Heel veel suggesties en adviezen gaan voorbij aan de realiteit in onze scholen.’ De Franse onderwijsbonden reageren soortgelijk: ‘Waarom blijven alle openbare gelegenheden gesloten en zouden scholen dan wél open moeten? Dat valt niet te rijmen.’

We kijken meer in de diepte, naar New York City en naar Chennai in India.

New York City USA

New York City. Voorjaar 2020. De bewoners worden zwaar getroffen door de pandemie. De stad kan het aantal doden niet aan. Tussen 28 maart en 8 april sterven 2000 mensen aan het virus. Ruim een jaar later is het aantal doden gestegen tot 33.000.

‘In het begin was het chaos hier in de stad. Niemand wist wat er zou gebeuren en niemand wist wat ze te doen stond.’ Aan het woord Marni Gastman, werkzaam op een middle school (leerlingen van 10 tot 14 jaar) in New York City.

‘Ik werk nu 14 jaar op deze school maar zoiets had ik nog nooit meegemaakt. Er was angst, absolute angst. Er was een tekort aan alles. Mondkapjes ontbraken. We werkten ontzettend onveilig. Zeker bij terugblik is het onvoorstelbaar dat we toen op die manier hebben doorgewerkt. Net als op veel plekken in de wereld gingen we dicht in het weekend van 14 maart. Onze vakbond – de American Federation of Teachers, AFT – had aangedrongen op schoolsluiting. De veiligheid en gezondheid van de werknemers stond immers op het spel. Maar tegelijkertijd waren we slecht voorbereid op het online-onderwijs. Heel anders dan bij mijn kinderen die in New Jersey naar school gaan. In die staat – op enkele kilometers van New York – hadden mijn kinderen al de hele voorafgaande week instructie gehad hoe het zou gaan voor het geval de scholen zouden worden gesloten. Zij kregen hun boeken mee en het online lesgeven kon vrijwel meteen van start gaan. Zo niet in New York, waar we nog zaten te hannesen met Google Classroom en toen weer met Zoom en Google Voice. De ene verwarring bovenop de andere. Plus dan nog al die internetproblemen bij leerlingen thuis. Het duurde dus zo’n zes tot acht weken tot alle systemen enigszins op orde waren. Kostbare tijd ging verloren.’

‘En toen kwam de grote opgave om alle leerlingen letterlijk bij de les te krijgen. Een gecompliceerde opgave. Het merendeel van het jaar was mijn school gesloten. En ook toen de school werd heropend kwam een groot deel van de leerlingen niet opdagen. Ik schat dat zo’n 270 van de 460 het laatste jaar voor 100 procent afhankelijk was van afstandsonderwijs. Mede omdat ook veel leerkrachten het onveilig vonden naar school te komen. Met als gevolg dat er fikse leerachterstanden zijn ontstaan. We hopen dat dit jaar de groots opgezette zomerscholen enig soelaas gaan bieden. Maar het zal niet voldoende zijn. En zo zitten we aan het eind van het schooljaar 2020-2021 in de onmogelijke positie dat we nu eindejaarstoetsen afnemen in de wetenschap dat veel van de kennis pas in het komend najaar zal worden geleerd. Geen idee hoe dat verder moet.’

Net zoals de vakbond erop aandrong dat scholen werden gesloten, zo eiste de bond ook dat leerkrachten bij voorrang werden gevaccineerd. ‘Zeker, het was ondenkbaar dat we ongevaccineerd terug zouden komen. Simpelweg te riskant, voor ons en voor onze gezinnen.’

Zo verliep het in New York en in andere steden – zoals Chicago en Boston – en staten met sterke onderwijsbonden. Maar het onderwijs in de VS vormt een lappendeken, met als gevolg dat overheden in zuidelijke staten als Alabama en Arizona de scholen openhielden zonder enige invloed van de werknemers en hun bonden.

Totaal verschillend van Nederland zijn de gevolgen voor de leerkracht bij ziekte. ‘In New York – maar ook elders – krijg je per jaar een beperkt aantal dagen ziekteverlof doorbetaald. Daarna behoud je wel je aanstelling maar krijg je geen salaris. Daar kun je je tegen verzekeren, maar ook dan betekent het een fikse terugval in inkomen. Dat maakt ook dat we zo fel zijn om alleen in een veilige omgeving te willen werken. Besmetting is niet alleen een aanslag op je gezondheid, maar ook op je inkomen! De enige oplossing was dus om – ook als je ziek was – afstandsonderwijs te geven en je niet ziek te melden. Zeker, het is hier bij ons anders dan bij jullie in Europa. Dat snap je.’

Internationaal Chennai, India

‘Het gaat nog een hele dobber worden om de onderwijsachterstanden van meer dan een jaar weg te werken. Zeker nadat we zo lang zijn dicht geweest en ook nu nog veel scholen zijn gesloten.’ Kalpana Kannan is directrice van een Government High School in Chennai, een grote stad in het zuiden van India. We spreken elkaar in juni 2021 voor een laatste ‘update’.

Net als vrijwel alle scholen wereldwijd gingen ook in Chennai de schooldeuren op slot op 17 maart 2020. ‘De deuren van onze school bleven op slot tot januari 2021. Toen gingen we twee maanden open maar na de tweede – veel heftigere – golf ging alles weer op slot. In de korte tijd dat we open mochten zaten de 45 leerlingen – onze gemiddelde klassengrootte – verdeeld over drie lokalen. Om op die manier voldoende afstand te kunnen bewaren. De leerkracht moest mondkmaskers dragen tijdens het lesgeven. Een onmogelijke opgave.’

‘Vanaf juni 2020 gaven we online les. Vooral via Zoom. De overheid stelde 4000 smartphones ter beschikking voor de oudste leerlingen van zo’n zeventig scholen en donoren kwamen te hulp voor het regelen van internetverbindingen. Ik moet daarbij wel opmerken dat Chennai een grote en moderne stad is en de leerlingen dus in het voordeel zijn in vergelijking met leerlingen op het platteland. Alsnog, bij de jongere leerlingen was de deelname aan de online lessen onder de 50 procent.’

‘Ik wil er wel op wijzen dat het leraarschap in India meer is dan lesgeven. We hebben een belangrijke sociale rol te vervullen. Onze leraren hielden goed in de gaten waar bij hun leerlingen de noden het grootst waren. Zo waren onze leraren betrokken bij verdeling van rijst en andere noodzakelijke levensmiddelen. Die rol intensiverde nog eens extra tijdens de overstromingen en stormen van het afgelopen jaar die onze staat Tamil Nadu teisterden.’

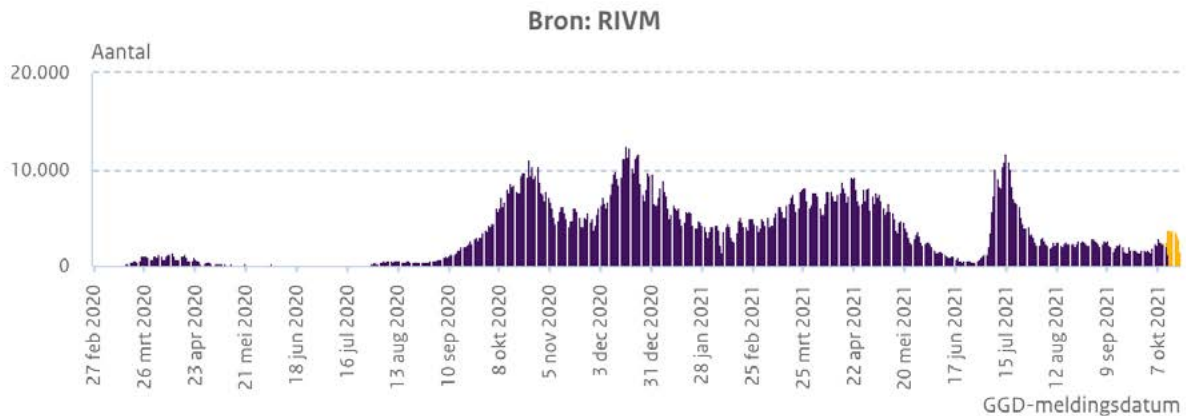
Kalpana prees zich gelukkig dat haar leerkrachten en leerlingen tijdens de eerste golf van voorjaar 2020 niet of nauwelijks besmet raakten. ‘Dat was dit voorjaar anders. Het is dramatisch te noemen. De hele wereld heeft kunnen zien hoe hard India is getroffen door het virus. Met overvolle ziekenhuizen. Ook onze school bleef zeker niet gespaard. Ouders van onze leerlingen stierven. Leerkrachten werden ernstig ziek. In mei moesten we in quarantaine en gold een 80 procent lockdown.’

‘Ja, de leerkrachten worden met voorrang gevaccineerd in Chennai. Sterker, de overheid heeft de vaccinatie van leerkrachten verplicht gesteld.’ AstraZeneca. Het Serum Institute in India is de grootste leverancier van dit vaccin met een productie van 100 miljoen doses per maand!

‘En hoe verder? Dat weten we niet. Het nieuwe schooljaar 2021-2022 is in juni weer begonnen. Onze scholen zijn nog gesloten en hopen in augustus voor de jongere leerlingen weer open te mogen gaan. Voor anderen kan de situatie zo blijven tot september terwijl sommigen al spreken over een sluiting tot januari volgend jaar. Op dit moment is voor mij als schooldirecteur de grootste uitdaging om alle informatie over de lesvoortgang goed in beeld te krijgen en een duidelijke indruk te krijgen van de voortgang en de resultaten. Veel leerkrachten hebben moeite met online lesgeven en het goed contact onderhouden met de leerlingen. We hebben veel “challenges” overwonnen en ik ben er zeker van dat we daar ook de komende tijd in zullen slagen.’

September 2020: Nieuwe golven

GGD Meldingen positief geteste personen per dag vanaf 27 februari 2020

(Bron : <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/grafieken>, laatst geraadpleegd op 13 oktober 2021)

Op 1 september 2020 zijn voor alle leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs de schoolvakanties voorbij. Het nieuwe schooljaar begint voor het onderwijs met dezelfde hoeveelheid maatregelen waarmee het afgelopen schooljaar werd afgesloten. Geen wijziging in beleid, ook al laten de grafieken van augustus een dramatisch stijgende lijn zien. Dat er geen wijzigingen voor het onderwijs worden aangekondigd, is waarschijnlijk mede ingegeven door onderzoek dat aangeeft dat de meerderheid van de ouders geen voorstander is van extra coronamaatregelen op school. 77% van de ouders is tegenstander van mondkapjes. De anderhalve meter afstand of het halveren van klassen zien zij als ongewenst. En op de vraag of zij zich zorgen maken over het risico op coronabesmetting op school antwoordt 61% zich ‘geen’ of ‘een beetje’ zorgen te maken omdat zij vinden dat het risico op besmetting in het onderwijs te verwaarlozen valt.²

Het is het sentiment in Nederland. Terwijl in alle omringende buitenlandse landen mondkapjes al weken zo niet maanden tot de standaarduitrusting behoren, is de mondkapjesdiscussie in Nederland en in het Nederlandse onderwijs nog in volle gang. Er is hooguit sprake van een advies, geen bindend advies, laat staan dat het woord ‘plicht’ in beeld komt. Voordat die conclusie wordt getrokken zijn we alweer twee maanden verder.

De juridisering van de gezondheid krijgt steeds meer de overhand. Wat mag wel, en moet niet; wat is een overtreding en wat is strafbaar. De boa's en andere gezagsdragers raken verzeild in allerlei eindeloze discussies en geven in wanhoop te kennen zo hun werk niet te kunnen uitvoeren. Zoals Geert Mak schrijft in zijn epiloog op *Grote verwachtingen*: ‘Alle Europese landen zoeken nu naar een eigen balans tussen vrijheid en verantwoordelijkheid’ en, zo voegt hij toe ‘je ziet ieder land terugvallen op oude tradities’. Dus ook Nederland. Polderen ‘to the max’.

Ook al zijn in het basisonderwijs nog geen beperkende maatregelen van kracht, het voortgezet onderwijs kent een gemankeeerde start met hybride onderwijs: half fysiek, half online. Juist in de beginfase van een schooljaar is dat een fiks probleem voor de groepsvorming. Want na een vakantie begint het leren omgaan met elkaar van voren af aan. Elkaar leren kennen, verkennen van de verhoudingen, kijken hoe de leraar reageert en wat de

² Van <https://oudersenonderwijs.nl/nieuws/onderzoek-coronamaatregelen-op-school/>, laatst geraadpleegd op 7 oktober 2021.

grenzen van de regels zijn. Een goed pedagogisch klimaat aan het begin kent zijn doorwerking in de rest van het schooljaar. Zes weken zijn ervoor nodig. Voor normen, waarden, rollen en posities. Het basisonderwijs kan er deze maand mee aan de slag. Het voortgezet onderwijs niet. Alle vormen van hoger onderwijs zullen het komend jaar hun studielevens en studentenlevens vooral online beleven. Schooljaar 2020-2021 kan van start!

Marco Borsato

‘Afscheid nemen bestaat niet’, zingt Marco Borsato. Dan heeft hij vast en zeker al heel lang niet zijn jonge kind (of kleinkind) naar de basisschool gebracht. Want daar spelen zich voorafgaand aan de schooldag hartverscheurende taferelen af. De vader of moeder die het jonge kind tot aan de klasdeur brengt, nog even zwaait, voor het raam van het lokaal gaat staan en nog een keer zwaait, en nog een keer en nog een keer. Eindeloos zwaaien en handkusjes alsof voor weken afscheid wordt genomen. Het kind kan niet anders dan al die liefde beantwoorden ook al is het zelf allang bezig met zijn klasgenootjes.

Dat was vóór corona het zich dagelijks afspelende drama. Nu, in coronatijd, is de plaats van handeling verschoven van de gangen en lokalen naar het schoolhek. Leerkrachten zien de opvallende verschillen in gedrag van de ouders. Veruit de meeste ouders geven hun kind een kus, zeggen nog iets aardigs als ‘fijne dag’, ‘veel plezier’ of ‘doe je best’ en vertrekken. Anderen zijn nog even bezig met het nakijken van tassen, ritsen dicht doen, veters vastmaken. Veruit de meeste kinderen voelen zich hier wel bij. School is routine, de dag begint. Het kind gaat door het hek en daarachter begint zijn andere wereld. De wereld waar het kind schuift naar de rol van leerling. Die dagelijkse ‘switch’ verloopt in de regel probleemloos.

Het afscheid wordt pas problematisch wanneer de teksten van Borsato van 2003 in het hoofd van de moeder of vader een rol spelen. Dan wordt het dagelijkse ‘dag, tot straks’ een tragedie. Een vrijwel altijd is het de ouder die daartoe de aanzet levert. Teksten als ‘nóg één knuffel’ of ‘lofjoe’ gevolgd door ‘lofjoetoe’ waarna het kind nog een keer geacht wordt terug te rennen voor een finale omhelzing. Alleen de violen en het orkest ontbreken nog bij deze scène.

‘Ik ben reuze blij dat de overdracht van de leerlingen uit de jongste groepen verplaatst is van de gang naar het schoolhek,’ zegt juf Anja. ‘En ik hoop dat we dat ook blijven doen nadat corona voorbij is. Ik hoor het ook van mijn collega’s. We zien dat de overdracht bij het schoolhek het kind de mogelijkheid geeft nog even op het schoolplein rond te rennen. Even in zijn eigen wereld te zijn. Voorzien van zijn eigen schooltas – die dan niet door de ouder tot aan het lokaal wordt meegesleept. Ik zal je zeggen: dat werkt prima. Wist je dat het aantal vergeten voorwerpen op school is gehalveerd? Ik denk omdat het kind zijn eigen verantwoordelijkheid heeft om aan de spullen te denken. Daar zijn de meesten heel precies in. Niet veranderen dus.’

Leraar Paul: Zinnig, zuinig en zorgvuldig

Paul geeft economie. Hoogste klassen vwo. Paul is verzot op financiële onderwijscijfers. Mei en september behoren tot zijn favoriete maanden. Mei vanwege de rapporten van de rekenkamer en september vanwege de begroting. Paul is de financiële wizard van de GMR. Pluist alles uit. En legt graag uit.

‘De begroting van “ons” ministerie, dat van OCW, is met het bedrag van 44 miljard euro de op één na grootste ministeriële begroting. Vier-en-veertig miljard euro. Een kolossaal bedrag. De grote vraag is natuurlijk: wordt al dat geld doelmatig, doeltreffend en rechtmatig besteed? Zinnig, zuinig en zorgvuldig? De Algemene Rekenkamer is aangesteld om dat uit te zoeken en daarover te publiceren in het jaarlijkse verantwoordingsonderzoek. De plannen in de begroting in september zijn boeiend maar het rapport van de rekenkamer over de feitelijke geldbesteding is nog veel interessanter.’

‘De rekenkamer is grondig en meedogenloos. Kletst niet om de zaken heen. Roept ter verantwoording en legt de vinger op de zere plekken. Het vermaant het ministerie en kondigt al vast aan ook volgend jaar weer naar de nalatigheden en tekortkomingen te kijken en te oordelen of het ministerie zich heeft verbeterd. Kortom: de Algemene Rekenkamer heeft een ijzeren geheugen en is vasthoudend. Dat is dan op nationaal niveau. Ik zou willen dat wij op schoolniveau zo goed konden zijn. Dat is lastig, zeker in coronatijd waarin zo veel anders gaat dan anders.’

‘Het ministerie van Onderwijs is de grote geldverdelers. Dat gaat via de talloze onderwijsstichtingen en schoolverenigingen waar onze bestuurders enorme bedragen op hun rekeningen krijgen. Via de methode van de lumpsum. Met veel vrijheid voor besturen. Wat daar gebeurt voltrekt zich grotendeels buiten het kritische en scherpe oog van de gespecialiseerde medewerkers van de Algemene Rekenkamer. Op schoolniveau en stichtingsniveau werpen we als welwillende deskundigen onze blik op de besteding van de gelden. MR, GMR, Raad van toezicht, inspectie. De grote vraag is of wij de prangende vragen stellen die de Algemene Rekenkamer stelt omtrent doelmatigheid, doeltreffendheid en rechtmatigheid.’

‘Neem bijvoorbeeld de gelden die worden ingezet voor de vermindering van de werkdruk. Op nationaal niveau merkte de rekenkamer het volgende op: “We concluderen net als vorig jaar in ons verantwoordingsonderzoek dat de minister niet voldoende informatie verzamelt om te kunnen vaststellen of de werkdruk door zijn beleid afneemt.”’

‘Ik vind dat wel een conclusie om even bij stil te staan omdat het hier gaat over een van de meest gevoelige onderwerpen in onze scholen: de werkdruk. We zijn ervoor in staking gegaan. Niet één keer, maar meerdere keren. En de minister maar zeggen dat hij alles uit de kast haalt wat binnen zijn vermogen ligt om de werkdruk te verminderen. En wat zegt de Rekenkamer vervolgens? Dat het ministerie de effecten eigenlijk helemaal niet grondig onderzoekt, laat staan hard kan maken. Lijkt me een aandachtspuntje voor de bonden. Maar ook voor ons, in coronatijd. Wat is er feitelijk gebeurd met de werkdruk? Maar terug naar de kernvragen: Is het geld binnen de stichtingen en scholen volgens de regels besteed? Zijn de zaken goed geregeld? Levert het geld het beloofde resultaat op? Kennen we binnen de scholen een onafhankelijk oordeel? “Inzicht is de basis voor vertrouwen,” zegt de video van de Algemene Rekenkamer.’

‘En wat schrijft de Rekenkamer nog meer? “Op dit moment zijn de eisen die de minister stelt aan de controle op het gebied van naleving van wet- en regelgeving voor aanbestedingen voor scholen soepeler dan elders binnen de overheid. Hierdoor bestaat de kans dat eerder een goedkeurend accountantsoordeel wordt gegeven bij deze instellingen dan elders binnen het Rijk. Het is belangrijk dat de minister deze protocollen aanscherpt.”’

‘Voor mij en al mijn collega’s die zich bezig houden met de schoolfinanciën lijkt me wat de Algemene Rekenkamer schrijft over het ministerie op nationaal niveau van minstens zo groot belang op lokaal niveau

voor scholen en stichtingen. Kritisch, onafhankelijk en vasthoudende controle. Daar gaan we voor. Maar makkelijk is het niet. Helemaal niet nu we al maanden alleen maar via schermen kunnen vergaderen. Dat maakt het er niet makkelijker op.'

Oktober 2020: Kruispunt en de black box

‘Nederland staat op een kruispunt’ kopt het *NRC*. De samenvatting van alweer een persconferentie over de stand van zaken in Nederland. De dagen worden korter, het weer wordt slechter. De R is weer in de maand maar de R waar het echt om draait ligt nog fiks boven de 1. Het aantal besmettingen stijgt naar onrustbarende hoogte. De ic’s zijn overvol waardoor er 200 extra bedden moeten worden toegevoegd. De uitval onder personeel neemt toe. De rek is eruit. Allerlei lockdownscenario’s liggen klaar. Intussen gaan er miljarden aan steunmaatregelen naar het bedrijfsleven. De race naar een betrouwbaar vaccin is in volle gang. En: ook de VO-raad is nu voorstander van verplichte mondkapjes in het onderwijs. Uit onderzoek blijkt dat de ventilatie in de scholen veel te wensen overlaat. Maar minister Slob aarzelt: ‘We hebben altijd gezegd dat het niet nodig is mondkapjes te dragen, maar het is ook niet verboden.’ De stand van zaken van oktober 2020.

Nog nooit hebben kranten en andere media zo veel aandacht gegeven aan het onderwijs als sinds het begin van de coronacrisis. De camera’s zoomden in op – verlaten – lokalen. Oneindig veel interviews met leerlingen en leerkrachten. Beelden van juf en meester voor het scherm, bezig met het uitleggen van een rekenles. Nooit eerder maakten ouders het onderwijs van hun kinderen van zo nabij mee.

‘Wat daar op school gebeurt, is voor mij eigenlijk een black box,’ zei een vader een paar weken voor de eerste schoolsluiting. Hij liet schoolzaken over aan zijn vrouw, bekende hij. ‘Ik hield mij bezig met bedrijfsplannen en was veel van huis.’ Dat laatste kon en mocht dus niet meer. Hij werkt nu vanuit huis waardoor ook de ‘onderwijs-black-box’ dagelijks heel transparant zijn huis binnen kwam. Zijn zoon vraagt hem nu om hulp bij Engels en zijn jongste dochter wil dat hij de steden van de provincie Noord-Nederland overhoort. Maanden achtereen hoorde hij de lessen voorbijkomen in de woonkamer. Dichterbij kon onderwijs niet komen. En voor het eerst heeft hij kennis gemaakt met de juf die een paar keer per week via ‘Google Meet’ met alle leerlingen contact onderhoudt.

Onderwijs op afstand heeft de school de huiskamer binnen gebracht. De klassieke – en gelukkig deels achterhaalde – koning(in) in eigen klas bestaat niet meer. Iedereen kan meekijken met wat juf en meester doen. In het begin was dat nog leuk en spannend. Maar na terugkeer naar het nieuwe normaal zal het waarschijnlijk nieuwe verwachtingen scheppen. Simpelweg omdat het onderwijs onder een vergrootglas heeft gelegen. Met als gunstige bijkomstigheid dat het onderwijs nog nooit zo veel positief nieuws heeft gegenereerd. ‘Zeker, er was veel steun van ons, ouders, bij de stakingsacties in voorgaande jaren. Maar door de huidige omstandigheden zien we, meer dan ooit, dat de wisselwerking tussen school en ouders alleen maar is versterkt.’ Het zijn ondersteunende woorden die de werknemers in het onderwijs ontzettend hebben gewaardeerd. ‘Bij mij op school kwam een ouder spontaan een taart brengen. *Ook applaus voor jullie*, stond op het kaartje.’

Wat al deze positieve acties voor doorwerking gaan krijgen voor de aantrekkelijkheid van en waardering voor het beroep van leraar laat zich nu nog niet meten. Gaat het leiden tot een toenemende instroom van pabo-leerlingen? Gezien het huidige tekort is dat sowieso een noodzaak. ‘Te midden van alle corona-narigheid is het beeld van de beroepsgroep naar voren gekomen als sterk, hecht, met inzet en betrokkenheid. Dat is winst om vast te houden!’

Meester Pascal: Lockdown en de motoriek

‘De kleuters van groep 1/2 krijgen elke week drie keer drie kwartier bewegingsonderwijs van een vakleerkracht. Ik zie direct het effect wanneer ik dit vergelijk met scholen waar de klassenleerkracht de leerlingen “loslaat” in de speelzaal. De kleuters met goed bewegingsonderwijs zijn soepeler, durven te vallen en zien struikelen als vanzelfsprekend. Vallen zonder angst hoort erbij.’

Pascal houdt een warm pleidooi voor meer – en vakkundig gegeven – bewegingsonderwijs in het basisonderwijs. Niet alleen voor kleuters. Voor alle leerlingen. ‘Natuurlijk was het erg dat de kinderen heel lang niet naar de sportverenigingen konden. De buitenschoolse sport lag alles bij elkaar een jaar stil. Allerlei “clinics” vonden geen doorgang. Maar minstens zo erg was het dat op school de lessen bewegingsonderwijs niet of afgeschaald doorgingen. Zeer jammer, want bij bewegingsonderwijs op scholen gaat het om de totale motoriek. Niet om die ene geperfectioneerde handeling zoals bij hockey, tennis of voetbal.’

Pascal ziet met lede ogen aan dat buitenspelen niet langer de geldende norm is voor kinderen. ‘Bij heel veel kinderen is het buitenspelen in het gewone dagelijkse leven verdrongen door de spelcomputer.’ Het viel hem op dat ‘bij de eerste lockdown in de lente van 2020 juist wel veel kinderen naar buiten gingen. Terwijl anderen – en vooral kinderen die het meest gebaat waren bij veel beweging – zich steeds meer in huis opsloten.’ Hij noemt schrijnende voorbeelden van kinderen die na terugkeer op school moesten beginnen aan een speciaal hulptraject om de motoriek weer op gang te krijgen.

Nog een hartenkreet: ‘Het zou goed zijn om in een woonwijk eens te onderzoeken hoe veel plekken er zijn waar kinderen uitgedaagd worden om vrijelijk te kunnen bewegen. Hoe groot is het aanbod van speeltuinen en hoe uitnodigend is de leefomgeving voor een kind. Hier zouden gemeenten een fikse vooruitgang kunnen boeken. Met als doel dat veel buitenspelen weer veel meer de norm wordt.’

En hoe ging het met het bewegingsonderwijs via online lesgeven? Net als veel van zijn collega’s produceerde Pascal heel wat filmpjes voor zijn leerlingen van groep 1 en 2. ‘Die werden dan via de klassenleerkracht op ‘Social Schools’ geplaatst. In de hoop, maar nooit met de zekerheid, dat de kinderen die lessen zouden uitvoeren. Dat niet-weten was best weleens frustrerend. Dus des te mooier wanneer ik een filmpje of een foto terugkreeg van de ouders van een leerling. Soms hadden ze de halve huiskamer verbouwd, wat aangeeft dat ouders hier belang aan hechten.’

Na de terugkeer op school waren er weer nieuwe – onbekende – uitdagingen. ‘Ik merkte dat de leerlingen de opgelopen achterstand in motoriek en beweging weer snel inhaalden. Zeker op de scholen waar leerlingen intensief bewegingsonderwijs krijgen. Lastiger bleek het sociale aspect. Hoe-spelen-we-met-elkaar waren veel kinderen ontwend. Verliezen en “af-zijn” bleken lastig. Dus in “samen-bewegen” moest ik na terugkeer nog heel gericht aan de slag. En juist dat gericht en planmatig werken is van belang. Bewegingsonderwijs is nooit “we doen maar wat”.’

November 2020: Corona, Google en Microsoft

‘Grote opmars van Google op Nederlandse scholen,’ kopt *de Volkskrant* op zijn voorpagina. Een recent bericht? Niet echt. Het dateert van 1 november 2019. In de dagen dat het coronavirus nog in geen velden of wegen te bekennen was. Het was een waarschuwend verhaal. Over de bedrijfsmatige belangstelling van Google voor de data die Nederlandse leerlingen genereren. Want wie data beheert, beheerst de mens.

We zijn een jaar verder. De coronacrisis heeft het onderwijs in zeer korte tijd noodgedwongen en onvoorzien volledig gedigitaliseerd. Bij de start van de schoolsluiting in maart dit jaar was de meest gestelde vraag of de lessen voortaan via Microsoft Teams of via Google Hangout zouden worden gegeven. Waarmee direct de meest belangrijke spelers zijn genoemd: Google en Microsoft. Voor hen komt de coronacrisis als een onverwacht geschenk. Jarenlang deden zij alle moeite hun producten te promoten en nu is daar plotseling in een klap hun doel binnen handbereik.

Reken maar dat de twee giganten wereldwijd alles op alles zetten een monopolypositie te verwerven, die vast te houden, te versterken en uit te bouwen. Het basisonderwijs koos tot nog toe in overgrote meerderheid – zo’n 70 procent – voor Google. Niet verwonderlijk wanneer je bedenkt dat Google met de verkoop van 170.000 Chromebooks per jaar een goede basis heeft gelegd voor klantenbinding in het Nederlandse onderwijs. Het voortgezet onderwijs lijkt het meest te werken met Microsoft.

De strijd is ingezet en nog lang niet gestreden. Er zijn immers ook andere belangrijke spelers die zich een plek in deze markt proberen te verwerven. Facebook ligt op achterstand maar zal zonder twijfel pogingen ondernemen zich op deze markt te profileren. En ook Apple zal zeker niet werkeloos toekijken hoe anderen met de buit ervandoor gaan.

Waarom deden deze aanbieders – zeker in het begin – toch al die moeite om allerlei programma’s gratis aan te bieden? Het antwoord is eenvoudig: het onderwijs vormt voor deze bedrijven een gigantische markt. Hardware en software zijn interessant, maar het meest lucratief is om over al die tientallen miljoenen data te beschikken, met al die geïndividualiseerde gegevens. Zij vormen de basis voor deze multinationals maar zijn ook van belang bij de verkoop aan bedrijven die op hun beurt hun gespecialiseerde producten willen verkopen.

‘Scholen denken te makkelijk: wat een fijn systeem, we voeren het in,’ zegt Van Dijck, hoogleraar media en digitale samenleving aan de Universiteit Utrecht in het Volkskrantartikel. ‘Maar data is als zuurstof voor Google. Op basis van gegevens van leerlingen kan het bedrijf weer andere producten ontwikkelen. Dat kritische bewustzijn is naar mijn idee heel slecht doorgedrongen bij scholen.’

‘Privacy was en is niet de eerste prioriteit van de scholen. Ze moesten in maart 2020 halsoverkop overstappen op onlineonderwijs. De keuze maken tussen *Teams* van Microsoft en *Hangout Meet* van Google.’ Voor de meeste leraren een sprong in het diepe. Met onbekende uitkomsten. Snel schakelen. En bovenal: als een speer al die gegevens en mailadressen invoeren. De enige manier om met de leerlingen in contact te blijven via ‘conference calls’ met de gehele klas maar ook voor het groepswerk.

En zo krijgen Microsoft en Google dankzij corona onverwacht giga veel bites in de schoot geworpen. Google zelf spreekt kalmerende woorden: onderwijs past in haar filosofie en de software valt goedkoop te maken. ‘Waarom zouden we het dan niet doen?’

De huidige coronacrisis biedt beide giganten een geweldige mogelijkheid inzichten te verwerven, analyses te maken en vooruitgang te boeken. Voor hen is het onderwijs een fantastische markt. Kijk naar de VS, waar het onderwijs voor deze bedrijven een aanlokkelijke markt vormt met een totaal jaarlijkse begroting van zo’n

500 miljard dollar. Zeer aantrekkelijk om een fiks deel van die taart te veroveren, te behouden en verder uit te bouwen.

De *New York Times* merkt in een artikel 'How Google took over the classroom' waarschuwend op dat er sprake is van Googlification nu meer dan de helft van alle leerlingen in basis- en voortgezet onderwijs in de VS geheel afhankelijk is van alle Google producten. En dat zij na hun schoolcarrière worden aangemoedigd hun Gmailaccounts van school om te zetten naar een privé Gmailaccount. Waarmee zij levenslang deel uitmaken van het grote marketingmechanisme van Google. En het begon allemaal in de schoolklas met corona als katalysator.

Leonie: De school in hybride tijden

‘De grote winst van afgelopen week was dat de leraren nu duidelijk eigenaar waren van wat mogelijk was.’ Dit is de eerste reactie van Leonie, schooldirecteur. Haar school hield de deuren in de eerste week na de herfstvakantie gesloten. ‘Een aantal leerkrachten kampte met corona gerelateerde klachten, maar er moest ook een aantal in quarantaine. We konden het simpelweg niet vragen van de mensen die nog wel op school konden komen om al die taken erbij te nemen. Sluiting dus.’

‘Toen, in maart, voelden we ons overvallen. Nu waren we voorbereid en wisten we welke keuzes we zouden maken. Dat bedoel ik met “eigenaarschap”. We kozen ervoor dat de kinderen geen boeken ophaalden voor die ene week. We kozen er ook voor dat lessen online beschikbaar kwamen maar gaven niet “live” les. Dat zou een te hoge druk opleveren voor de mensen die nog aan het werk konden. Het was al zo dat de parttimers behoorlijk wat extra uren draaiden. Dan kun je daar niet ook nog eens “live” lessen aan toe voegen.’

‘Bovendien,’ vult ICT’er Jim aan, ‘hadden we ervoor gezorgd dat alle kinderen vooraf op de hoogte waren wat er zou gebeuren. Zij waren al bekend met het week- en dagplan voor het geval de school dicht zou gaan. Ook de ouders waren goed geïnformeerd. Al die maatregelen en afspraken vooraf gaven de mensen meer ademruimte en minder stress.’

Deze voorbereidingen maakten een wereld van verschil uit; maar toch kwamen er tijdrovende – en onnodige – klussen voorbij. Leonie: ‘Zo moesten we scans maken van alle werk- en lesboeken. Het zou zo veel beter zijn wanneer de uitgeverijen die pagina’s als pdf beschikbaar zouden stellen.’

Toch zijn er ook verbetermogelijkheden, beamen beiden. Jim: ‘Een groter aanbod van instructiefilmpjes is zo’n punt. Maar ook meer individueel werken met de leerlingen, één op één. Maar het was al een grote vooruitgang in vergelijking met het voorjaar dat de instructies nu op elk moment door de leerlingen kunnen worden gedownload.’

Niet alle leerkrachten beschikten – ook niet na de lockdownperiode – over alle digitale vaardigheden en mogelijkheden. ‘Voor hen heb ik allerlei instructiefilmpjes gemaakt over bijvoorbeeld het maken van opnames en over het werken met verwerkingsprogramma’s.’ Maar Jim onderstreept ook dat de mogelijkheden zich nog steeds uitbreiden en dat het voor alle leerkrachten nog een behoorlijk leerproces gaat worden om daar gebruik van te maken. Leonie: ‘Wat ik zag was dat op heel veel plekken dezelfde wielen werden uitgevonden, zowel door scholen als leerkrachten. En eigenlijk moeten we meer in gezamenlijkheid hiermee aan de gang gaan om op die manier eenheid uit te stralen.’ Zij benadrukt dat dat in de week na de herfstvakantie behoorlijk goed was gegaan. ‘Heel wat beter dan in het voorjaar toen iedereen zijn eigen weg probeerde te vinden.’

Komt toch in het gesprek de onvermijdelijke term ‘hybride onderwijs’ aan bod. Leonie en Jim onderkennen dat daar nog heel wat over besloten moet worden. Zo ligt er de concrete vraag of in geval van een aantal zieke leerlingen de camera in het lokaal wordt opengezet om de leerling thuis de instructie te laten volgen. ‘Die praktijk volgen we hier niet,’ zegt Leonie. Zij ziet het op dit moment als een brug te ver.

Een aspect dat daarmee samenhangt is de relatie van de ouders tot de school. ‘Er is zeker een spanningsveld,’ zegt Jim. ‘Betrokkenheid en participatie zijn mooi, maar het moet niet uitmonden in eindeloze discussies en bemoeizucht. Daar komt ook nog eens bij dat het niet per se leidt tot grotere zelfstandigheid van de leerlingen.’ Leonie: ‘Daar staat in positieve zin wel tegenover dat de ouders meer zicht krijgen op wat er binnen de school gebeurt. In het voorjaar pakte die betrokkenheid van ouders in veel gevallen goed uit voor de leerling. Maar we zagen eind juni ook dat de ongelijkheid aantoonbaar groter was geworden. Vandaar ook dat we de ouders van kinderen uit benadeelde gezinnen vragen voor een gesprek op school. Positief was ook dat we alle kinderen altijd in beeld hebben gehad.’

Hoe nu verder? Jim: ‘Als het gaat om online instructie geven dan zie ik een tegenstrijdigheid. Aan de ene kant wijzen we de kinderen op de risico’s die gepaard gaan met het online plaatsen van filmpjes. Anderzijds begeven we ons als leerkrachten precies op datzelfde pad. Dan nemen we een gecalculeerd risico en leveren we ons over aan online lesgeven.’

Voor zowel Leonie als Jim is duidelijk dat de onlinemogelijkheden zich stap voor stap uitbreiden. Jim: ‘De week- en dagplanning altijd online hebben is zo’n stap. En er zijn nog heel wat meer mogelijkheden die we de komende tijd kunnen ontwikkelen. Want één ding is duidelijk: corona is nog lang niet weg en de lessen van het online werken zijn nog lang niet allemaal ten uitvoer gebracht. Er zijn nog veel mogelijkheden open waar we het in het team over gaan hebben.’

Daphne: Carrièreswitch

Nooit had ik gedacht dat ik het lesgeven vaarwel zou zeggen. Vanaf dat ik zelf in havo 2 zat wist ik zeker dat ik in het onderwijs wilde werken. Net als mijn ouders. Het vak maakte mij niets uit. Ik wilde voor de klas. Het werd de lerarenopleiding: Engels en Nederlands. Tweedegraads. Later haalde ik voor Nederlands de eerstegraads bevoegdheid.

Lesgeven was en is mijn lust en mijn leven. Altijd op zoek naar beter lesgeven dan ik de vorige les had gegeven. Ik loop nooit op routine, simpelweg omdat het altijd beter kan. Ik heb mij daarvoor altijd maximaal ingespannen. Intens bezig met het vak.

En toen kwam de lockdown. Dat ging gepaard met online lesgeven. Corona veranderde mijn perspectief. Plotseling was alles anders. Ik hoefde een heleboel níet meer te doen. Had tijd over. Merkte ook dat ik eerst 20 minuten bezig was alle camera's op 'aan' te krijgen. De interactie met de leerlingen zakte af naar een absoluut minimum. En dat waar voor mij de interactie het allerbelangrijkste is. Ik weet dat veel leerlingen hun werk eigenlijk voor mij doen. Niet zozeer voor zichzelf. Die wisselwerking en uitruil werkten wel in de klas maar absoluut niet online. Dan zijn leerlingen alleen in de periferie aanwezig. Dat heeft mij echt geknakt. Mijn motivatie zakte weg. Ik gaf les maar mijn hart lag er niet meer in.

Maar ik ontdekte dat er meer gaande was. Door de lockdown kreeg ik meer tijd en ruimte voor andere zaken. Tijd om eens goed na te denken over wat ik wilde. Ik begon langzamerhand te beseffen dat er meer was dan alleen al mijn tijd steken in de school, de coördinatie van dát en een extra taak voor dát. Bovendien: ik zag door de lockdown mijn collega's nog maar nauwelijks.

Daar kwam nog wat bij: ik vond het schokkend dat tijdens de eerste lockdown iedereen eigenlijk maar wat deed; dat enige leiding ontbrak. Zeker is het zo dat het gebrek aan leiderschap mij heeft geholpen bij mijn besluit. Juist in tijden van crisis kun je heel goed ontdekken wat goed leiderschap is. Ik zag collega's verzuipen.

Toen het voor mij eenmaal duidelijk was dat ik zo niet verder wilde, werkte het als bevrijdend. Ik had nooit het idee gehad dat ik zo zou gaan denken. Eerst was ik docent, nu werk ik als docent. Maar mijn verbondenheid met het onderwijs blijft sterk. Ik wil mij richten op mensen die een verandering bij zichzelf teweeg willen brengen, zowel in hun 'schoolleven' als daarbuiten. Mensen die vastlopen. Met zulke mensen wil ik aan de slag. Het gaat voor mij om het individu binnen een school.

Hoe verder? Ik heb een opleiding gevolgd van drie jaar: professionele communicatie. Met mijn 'drive' moet ik daar zeker wat mee kunnen doen. En wonderlijk genoeg is het aan corona te danken dat ik een keuze heb gemaakt die ik twee jaar geleden niet voor mogelijk had gehouden.

December 2020: Lockdown en licht

De decembermaand breekt aan. In normale tijden zijn horeca en middenstand al lange tijd bezig met hun voorbereidingen op de maand waarin ze de grootste omzet draaien. De middenstand rekt elk jaar in de aanloop naar december op recordomzetten. De pakketdiensten draaien overuren. Alle verloven zijn deze maand traditiegetrouw ingetrokken.

Voor de kinderen in het basisonderwijs is december de feestmaand bij uitstek. Eerst komt Sinterklaas, vergezeld door zijn heel of half geschminkte assistenten en dan – in de laatste week voor de kerstvakantie – volgt ook nog eens het kerstdiner. Een feestelijk aangeklede maaltijd op school wanneer het buiten al donker is, maakt het voor de kinderen extra spannend. In de lokalen brandt deze hele maand de open haard op het digibord. Lange lijnen met lichtjes en lampjes hangen voor de ramen. De oudercommissie bewijst zijn waarde voor de school, zeker op de avond na Sinterklaas wanneer binnen 24 uur de school moet worden omgetoverd richting Kerst. ‘Veel te veel prikkels, veel te veel opwinding,’ verzucht menig leerkracht.

December 2020 zal de geschiedenis ingaan als de maand waarin de horeca gesloten bleef, de bezoeken aan huis werden ingeperkt, Sinterklaas zijn mantel aan de klerhanger kon laten hangen, families niet bij elkaar kwamen voor groots opgezette diners, kinderen geen cadeautjes open maakten in aanwezigheid van hun opa’s en oma’s.

Deze maand december krijgt de lockdown een herintroductie, dit keer zonder het bijvoeglijk naamwoord ‘intelligente’. De premier deelt mee dat Nederland op 15 december op slot gaat. Met diepingrijpende gevolgen voor de hele samenleving. Nu gelden er regels, niet langer is sprake van aanbevelingen. Meest ingrijpend: buiten mogen maximaal twee personen samen zijn; niet meer dan twee personen op bezoek; geen ‘treintjes’ van opeenvolgend bezoek. Theaters en bioscopen gaan volledig dicht; hotels mogen alleen open voor overnachtingen; er geldt een verbod op binnensporten; geen publiek bij sportwedstrijden; geen reizen naar het buitenland.

Ook het onderwijs krijgt met de nieuwe lockdown te maken: tot en met 17 januari vindt alleen onderwijs op afstand plaats; de buitenschoolse opvang wordt gesloten; voor kinderen van ouders met een cruciaal beroep is er noodopvang. Bijvoorbeeld als de ouders in een ziekenhuis werken. Of leerkracht zijn.

Cruciale beroepen vormen net als vorige keer het reddende toverwoord bij schoolsluiting. Veel scholen besluiten hieraan hun eigen en ruime invulling te geven. Immers, bij de sluiting in het voorjaar dreigden te veel thuisblijvende kinderen buiten beeld te raken. Vooral kinderen die leven in sociaaleconomisch moeilijke omstandigheden. Grote gezinnen, klein behuist, onvoldoende rust en ruimte, ontbreken van ‘devices’ om schoolwerk te kunnen doen en in contact te staan met de leerkracht. De vorige schoolsluiting heeft veel van deze kinderen op een fikse achterstand gezet. Een achterstand die na-ijlde in het nieuwe schooljaar. Voeg daar ook nog de zes weken durende zomervakantie aan toe. Met die fikse achterstand begonnen zij aan het nieuwe schooljaar. Veel werk moest worden verzet die eerste maanden. En dan, ruim drie maanden in 2020-2021 opnieuw gedwongen thuisonderwijs. Elders legt juf Cynthia uit wat de impact hiervan was op haar leerlingen van groep drie.

December 2020 werd ook de maand van de grote verwachtingen. Het Pfizervaccin is in hoog tempo klaargestoomd voor de markt en voorzien van een goedkeuring door de Europese en Amerikaanse gezondheidsautoriteiten. ‘Op vier januari kan het vaccineren in Nederland beginnen,’ meldt minister Hugo de Jonge. In reactie op de vraag waarom pas op vier januari antwoordt hij dat het er niet om gaat wie als eerste begint, maar wie als eerste klaar is. De verwachtingen worden nog eens verder opgeschroefd nu ook de vaccins van Oxford (AstraZeneca) en Moderna goedgekeurd zijn om te worden ‘uitgerold’. Voor het eerst is er iets dat lijkt op ‘licht aan het eind van de tunnel’. De minister zoekt een markeringsdatum: 4 januari 2021. De dagen gaan weer lengen. Een nieuw jaar nadert.

Rachel: De lessen van het voorjaar gaan door

‘Ik hield permanent rekening met een mogelijke quarantaine of besmetting. Met een acute omschakeling naar onderwijs op afstand. Die optie was steeds in mijn gedachten. En dus treffen we nu al maatregelen. Stel dat ik corona krijg en de kinderen moeten thuisblijven, dan ziet mijn collega Jolien voldoende lessen in Google Classroom staan om vanaf dag één de kinderen thuis aan het werk te zetten met lesmateriaal dat ik heb klaargezet. En zo start indien nodig binnen twee dagen het online lesgeven. En dat geldt niet alleen voor mijn groep, maar het is een schoolbrede afspraak.’

Net als haar collega’s op andere scholen heeft Rachel in het voorjaar van 2020 bijna al het afstandsonderwijs van nul moeten opbouwen. ‘We bezochten eindeloos veel webinars en pasten die net verworven kennis direct toe in groep drie tot en met acht. Enorme onwennigheid: jezelf filmen, je eigen stem horen. Wat enorm stimuleerde, was dat de kinderen heel snel overschakelden.’

Het gevoel van altijd in de startblokken staan is de ene kant van de medaille. De andere kant heeft te maken met de impact van de coronacrisis op langere termijn voor het lesgeven. ‘Op dat punt zijn we bezig een fikse omslag te maken. Dat doen we omdat we zien dat het leidt tot beter onderwijs. Het is doodzonde die verworvenheden nu weer in de kast te stoppen met als argument “omdat we nu weer op school lesgeven doen we er niets meer mee”. Ik zet bijvoorbeeld filmpjes over zinsontleding en over woordsoorten in Google Classroom. Die kunnen kinderen op elk moment bekijken. Het is natuurlijk wel zo dat de keuze uit het grote aanbod bij mij ligt. Dat betekent ook dat die filmpjes een aanvulling zijn op wat ik aan instructie geef in de klas. Het is nooit vervangend. Ze nemen mijn rol niet over. De leerkracht is het startpunt en de “stuurder”. De computer is de uitvoerder. Ik ben trouwens best wel kritisch op de huidige lesmethodes die op het punt van het digitaal aanbieden van aanvullende instructie nog tekort schieten.’

Zij wijst op de noodzaak van een goede balans tussen ‘scherm’ en ‘papier’. ‘Op school doen we het rekenen 100 procent digitaal, maar is taal op papier. We zoeken dat evenwicht. Alleen maar op de computer werken is in onze ogen te eenzijdig en leidt ook te veel af. Maar ook hier: We zijn nog zoekende.’

De opgedane ervaring van online lesgeven in het voorjaar biedt ook andere kansen: hoe les te geven aan leerlingen die vanwege corona of quarantaine niet naar school gaan. Rachel: ‘Als een kind om wat voor reden thuis moet blijven, dan haalt de ouder een pakketje schoolspullen op en kan de leerling online de lesinstructie volgen. Dan staat de camera aan in de klas. En door de dag heen blijft die leerling in contact met mij en met de medeleerlingen. Dit is dus wezenlijk anders dan vóór corona. En ook anders dan tijdens de lockdown dit voorjaar. Toen was er alleen een paar uur instructie in de ochtend. Nu is er de hele dag door een programma waar de thuisblijver online mee aan de slag kan. Of via deelname aan de instructie in de klas of via eigen werk.’

‘Het is wel een kwestie van vallen, opstaan en weer doorgaan. En het beschikken over al die “tools” is zeker niet voldoende. Er is nog een basisvoorwaarde waar we als onderwijs aan moeten voldoen om hybride onderwijs te doen slagen: We moeten de deuren voor elkaar open zetten, ook al is dat niet per se “des onderwijslands”. Maar ik merk hoeveel ik de afgelopen tijd heb geleerd van collega’s. Naar mijn idee is hier een grotere omslag nodig dan puur op het gebied van de digitale techniek.’

Charissa: Welkom in mijn wijk

‘Als de coronaperiode iets heeft duidelijk gemaakt dan zijn het wel de fikse verschillen tussen scholen. Deze zijn er niet omdat op de ene school betere leerkrachten werken dan op de andere. Ook niet omdat de gebouwen mooier en ruimer zijn. Nee, de kern van het verschil zit ‘m in het feit dat kinderen met ongelijke achtergronden in tijden van corona hun kansenongelijkheid zagen toenemen. Grote verschillen binnen één stad zijn bekend, maar er valt iets aan te doen.’

Charissa werkt als projectleider voor Welkom in mijn Wijk³, een burgerschapsprogramma dat zich al zo’n vijftien jaar inzet om leerlingen van de bovenbouw van basisscholen met eenzijdige leerlingpopulaties uit verschillende wijken met elkaar in contact te brengen.

Waarom is dat nodig? ‘Omdat er kinderen zijn die in dezelfde stad of omgeving opgroeien, maar in heel verschillende werelden en elkaar niet vanzelfsprekend tegenkomen. De wijk waarin kinderen opgroeien is vaak hun primaire wereld. Daar is op zich niets mis mee, maar dit kan de wereld van een kind klein maken. Wij vinden het belangrijk dat kinderen buiten de grenzen van de eigen wijk en school kunnen kijken. En dat kan met ons ontmoetingsproject. In een levendig programma werken leerlingen van twee klassen samen, en leren ze met en van elkaar over elkaar en elkaars wijk. Tijdens het programma gaan leerlingen bij elkaar in de wijk op bezoek en leren zo meer over hun leeftijdsgenoten in andere leer-, woon- en leefomstandigheden. Naast dat leerlingen hun burgerschaps- en diversiteitsvaardigheden kunnen oefenen in de praktijk, is het altijd een echt feestje. Voor leerlingen is het programma leuk en levendig en voor leerkrachten weinig extra belastend, omdat het WIMW-team zo veel mogelijk uit handen neemt.’

En toen kwam corona en reisden de leerlingen niet meer van de ene wijk naar de andere. Maar dat hield Stichting WIMW niet tegen om kinderen ook in deze periode van afstand houden de gelegenheid te geven om leeftijdsgenootjes te ontmoeten. Een online programma gebaseerd op de offline versie werd ontwikkeld (op basis van sociaal wetenschappelijke inzichten) en is uitgevoerd. En het werkt. Zo schreef een leerling uit Amsterdam Nieuw West dat zij door deze uitwisseling meer had geleerd over de Nederlandse cultuur. Een andere leerling – uit Amsterdam Zuid – zei: ‘Ze zijn hetzelfde en anders, leuk om hen te spreken en te ontmoeten.’ Ook zei een leerling dat je ‘vriendschap overal kan vinden’.

Charissa: ‘Het was zeker anders. Maar ook al spraken en zagen ze elkaar alleen online, de oprechte interesse naar elkaar was groot. Ze vroegen door over elkaars leven en gewoontes. En wat ik heel belangrijk (en leuk) vond: ze wilden heel graag bij elkaar op bezoek en elkaar in het echt ontmoeten! Denkbeeldige wijkgrenzen passeren. Simpelweg omdat leerlingen elkaar direct in de ogen wilden kijken. Bij de online uitwisselingen vonden ze het zeker jammer dat ze elkaar niet in het echt ontmoetten. Ze wilden de reis maken, met de tram of de bus, de omgeving van die andere school en wijk zien. Dus de echte beleving beleven. Online kan het echte contact nooit vervangen, maar het geeft wel mogelijkheden en kan de start zijn van een vriendschap.’

---

³ <http://welkominmijnwijk.nl/>

Januari 2021: De eisen van het scherm

Wilfred Mertens is deskundige op het gebied van e-learning, leren op afstand. Hierover merkte hij het volgende op: ‘Je moet bij online learning heel precies weten wat werkt op het gebied van didactiek en je moet nieuwe gereedschappen kennen en leren gebruiken op een manier die in lijn is met een effectieve feedback.’ Wat laat de praktijk zien?

Twee zaken zijn via de onlinelespraktijk duidelijk naar voren gekomen.

Ten eerste: de kinderen die online les volgen kijken in hun thuisomgeving naar een scherm. Thuis is het scherm voor hen per definitie een attribuut dat levendigheid uitstraalt. Ze beleven er plezier aan. Het scherm is thuis vooral bedoeld voor amusement, vermaak. TikTok, Instagram, YouTube. Lachen om grappen. Leerlingen kijken thuis zelden of nooit naar een praatprogramma met ‘talking heads’. Buitenhof Kids is aan hen niet besteed.

Het onlineonderwijs betekende voor de kinderen dat zij in hun eigen huis voor die andere beleving van ‘het scherm’ een mentale omslag van 180 graden moesten maken. Van lol naar leren. Een niet geringe opgave voor leerlingen, waarvan velen voor zich het ‘schoolscherm’ hadden en in de hand – buiten beeld – de iPhone. Het eerste voor het leren, het tweede voor de pret. Wie dan wint? Het antwoord is bekend.

Ten tweede: Online lesgeven vraagt een fiks andere aanpak van de leerkracht. Neem rekenen: een abstract vak bij uitstek. Het bleek dat de traditioneel gegeven instructieles rekenen online al snel verzandde tot een collegestijl manier van lesgeven. Zenden. Dat was klassikaal te voorkomen door snelle interactie met de leerlingen. Oogcontact en een digibord om de aandacht vast te houden. Maar met 28 leerlingen in hun eigen huis? Gaat ‘m niet worden, om het populair te zeggen. Velen haakten af.

Dat afhaken werd glashelder zichtbaar via de webcams die op een halve meter van het gezicht van elke leerling al hun individuele oogbewegingen, hun individuele verveeldheid, geboeidheid en hun ongegeneerde gapen registreerden. De camera is een genadeloze scheidsrechter voor het succes van de instructie.

Mertens: ‘Nu zie je in extreme mate dat docenten in zeer korte tijd vertrouwd moeten worden met leertechnologieën die voor hen nieuw zijn. Tegelijkertijd nadenken over en toepassen van een andere didactiek is wel erg veel gevraagd.’ Daar heeft hij niets te veel mee gezegd. Het werd één grote zoektocht naar de juiste didactische aanpak.

Online lesgeven moet voldoen aan de wetmatigheden van het scherm: snelheid, verrassing, humor. Zijsprongen en uitweidingen lenen zich niet voor online lesgeven. Om aandacht vast te houden wordt de goede les gescript tot op de laatste komma.

Online houdt het risico in dat de les al snel te lang duurt. De spanningsboog is beperkt. Er is dus alle risico dat inhoud, woordgebruik, tempo en mimiek die zich goed lenen voor een klaslokaal, op een scherm absoluut niet blijken te werken. Net zoals in de beginjaren van de televisie de toneelacteurs zich bezondigden aan overacting in de kleine ruimte van de studio.

De kinderen willen dat er op hun scherm iets gebeurt. Hebben geen behoefte aan een pratend hoofd. Zij willen actie zien. Beweging en handeling. Dynamiek. Net zoals het scherm doet wanneer de les voorbij is en zij overschakelen naar hun dagelijkse schermwereld.

Terry: Noodopvang

Terry werkt in het basisonderwijs als intern begeleider. ‘Ook bij ons zagen we in de lockdown van het voorjaar van 2020 een fiks aantal leerlingen onder de radar verdwijnen. Wat we ook probeerden om in contact te komen met de leerling en de ouders, het was en bleef moeizaam. Niet reageren op verzoeken van onze kant en bovendien heel onregelmatig inloggen voor de lessen.’ Gezinnen die niet de omschakeling konden maken waarbij thuis ook school werd.

‘In voorjaar van 2020 was de noodopvang vooral gericht op leerlingen van wie de ouders in cruciale beroepen werkten. Dat was in die tijd onze focus. De meeste ouders maakten dankbaar gebruik van die mogelijkheid. Alles bij elkaar ging het om een beperkt aantal leerlingen.

Maar naarmate de tijd verstreek, verschoof het accent bij de beantwoording van de vraag naar wie van onze leerlingen het meest gebaat zouden zijn met de noodopvang. Steeds meer kwamen we erachter dat juist risicoleerlingen naar school zouden moeten komen. En met de definitie van risicoleerlingen gingen we uit van een brede groep. Leerlingen met gedragsproblemen die thuis niet te houden waren; leerlingen met leerproblemen waarbij ouders ook zelf aangaven dat zij niet wisten hoe ze instructie moesten geven. Terecht, want leraarschap is een vak. En dan hadden we ook nog kinderen met een problematische thuissituatie. Een groot gezin, te klein behuisd. Tot slot kinderen met concentratieproblemen, door welke oorzaak dan ook. De ouders van al die kinderen hebben we het aanbod van de noodopvang gedaan. Zonder uitzondering werd dat zeer verwelkomd. Toen we al die risicoleerlingen bij elkaar hadden opgeteld, kwamen we tot flinke aantallen.’

‘Dat inzicht van de eerste lockdown in het voorjaar namen we mee naar de tweede lockdown in december. Er was geen enkele twijfel dat het leren van de risicoleerlingen het best tot zijn recht kwam door op school te komen. De ene school koos ervoor om dat in het eigen lokaal te doen, de andere school hield de leerkracht “uit de wind” en maakte daar personeel voor vrij, zoals ib’ers, RT’ers, onderwijsassistenten, vakleerkrachten. Ook leden van de directie namen deze taak op zich. Een enorme puzzel om dat rond te krijgen, maar het lukte. Het was een fundamentele keuze om juist voor de risicoleerlingen vijf volle dagen noodopvang te regelen. Want juist voor hen was elke dag buiten school een verloren dag. Als het ooit nog terugkeert, zo’n lockdown, dan weten we direct hoe we dat inrichten. Dat zijn de lessen die we geleerd hebben.’

Juf Bianca: Lange COVID

‘Het ergst vond ik wanneer iemand mij zei “Maar je ziet er heel goed uit”. Dat was echt killing. Simpelweg omdat het bij mij overkwam als “Bén je eigenlijk wel ziek?” Bianca behoorde tot de eerste lichting coronazieken: ‘Het was midden maart. Ik was griepig, benauwd, kortademig, hoge ademhaling. Mogelijkheden om mij te laten testen op corona waren er niet. Mijn huisarts zei mij dat ik astma had, een ambulancemedewerker kon met zijn ervaring met zekerheid zeggen: corona. In heel korte tijd ging mijn conditie hard achteruit. Ik was doodmoe van een trap oplopen. De schoolsluiting verborg eigenlijk voor mijn collega’s hoe beroerd ik eraan toe was. Online lesgeven was niet aan de orde. Collega’s en ik namen filmpjes op voor de groep vijf. Dus terwijl de ervaringsdeskundigen met zekerheid stelden dat ik alle verschijnselen van corona had, testte ik in mei negatief. Dat was een knauw, want het gekke was dat door de omgeving voortdurend bewijsvoering wordt gevraagd. Dus voor mijzelf had ik liever positief getest. Nu moest ik telkens mijn “onschuld” aantonen. Gelukkig had ik een begripvolle werkgever en een behulpzame bedrijfsarts.’

‘Toen in mei de scholen voor halve groepen opengingen stond ik van uitputting jankend in de gang. Het ging niet. En ook nauwelijks toen na de zomervakantie van 2020 de scholen volledig opengingen. Heel frustrerend om tegen grenzen aan te blijven lopen die voorheen simpelweg niet bestonden. Al die prikkels die voorheen simpelweg niet bestonden; niet alleen in de klas maar ook buiten mijn werk. Normaliter ben ik van “niet lullen maar poetsen”. Ik herkende mijzelf niet. Voelde me tachtig.

Heel, heel langzaam voelde ik vooruitgang. Eindelijk kon ik weer met energie met mijn jonge kinderen omgaan. Maar het was een broze en kwetsbare vooruitgang. Voortdurend was ik alert op terugslag. En tegelijkertijd was ik me bewust van het gevoel “maar wat denken de anderen?” Juist die onderkenning en erkenning zijn van belang. Een coronapatiënten-appgroep waar ik deel van uitmaakte leverde veel herkenning op. Juist omdat in de beginperiode zo ontzettend veel nog zo onduidelijk was.’

‘Pas in januari 2021 kon ik weer volledig aan het werk. Ik vond het heerlijk om weer naar school te gaan en daar – we waren inmiddels in de tweede lockdown beland – online les te kunnen geven. Ik kreeg weer energie van mijn werk, wat even later ook mijn valkuil bleek. Te snel te veel hooi op de vork genomen. Ik kwam tot de conclusie dat – ook een jaar na mijn besmetting – het bekende goed loopt maar dat ik het onbekende er nog niet bij kan hebben. Die les ga ik ook in het komend schooljaar toepassen: ik moet mij intomen en “nee” durven zeggen. Het staat haaks op hoe ik ben, maar ik moet meer leren leven met “of-of” in plaats van “en-en”.’

Februari 2021: Money, money, money

Het is eind 2017. Minister Arie Slob voelt de druk vanuit het onderwijs om met meer geld over de brug te komen. De grootse onderwijsstaking van voornamelijk het primair onderwijs hakt er stevig in. Werkdrukverlaging en meer salaris is het credo. Iedereen wil twee keer zo veel geld voor de basisscholen dan in het regeerakkoord staat. En wat zegt de minister? 'Ik heb geen toverstokje.' De bonden vonden de opmerking van de minister 'Ik heb ruim 700 miljoen, dit is het' beneden de maat en onvoldoende, waarna het onderwijs in december 2017 weer platging. Meer geld is nodig, vooral voor de verlaging van de werkdruk.

In de daaropvolgende jaren blijft geld een belangrijke rol spelen. In februari 2018 wordt hierover een akkoord bereikt. Scholen in het primair onderwijs krijgen met ingang van het nieuwe schooljaar 237 miljoen euro extra om werkdruk aan te pakken. In het schooljaar 2021/2022 loopt dit bedrag op tot 430 miljoen euro. Een gemiddelde school van 225 leerlingen krijgt volgend schooljaar circa 35.000 euro extra, oplopend tot 65.000 euro in het schooljaar 2021/2022 en structureel daarna. Daar komt ook nog eens 270 miljoen bij voor salarisverhoging. Fikse bedragen, maar niet voldoende.

Ook in het daaropvolgende jaar houdt de onrust aan. November 2019 kent een tumultueus weekend. Een akkoord wordt getekend rondom het bedrag van zo'n 460 miljoen. De AOb keert na druk vanuit de achterban op zijn schreden terug. De voorzitter vertrekt. De afgeblazen staking gaat toch door. Reden: Het grootste deel van dat bedrag is eenmalig. Grote woede onder basisschoolleraars die zich bekocht voelden.

En toen kwam coronajaar 2020. De overheid zet massale miljardenprogramma's op om de economie overeind te houden. Vrijwel het hele bedrijfsleven van mkb tot KLM wendt zich tot de overheid. De beurzen gaan open. De miljarden vliegen binnen enkele weken over het land.

En het onderwijs? Dat begint rustig. Met 100 miljoen om de nood in de grote steden tegemoet te komen bij de bestrijding van het lerarentekort. Dat was nog vóór corona uitbrak. Maar de minister meldde ook dat dit geld nog niet beschikbaar is maar dat hij zich zou inzetten om 'ervoor te zorgen dat we die gelden zullen vinden'.

En vanaf dat moment gaat het tempo omhoog:

Februari: 37 miljoen euro voor betere begeleiding bij de eindexamens vo.

Mei: 500 miljoen euro voor het onderwijs in de coronacrisis. Er gaat onder meer 200 miljoen rechtstreeks naar studenten in hun laatste studiejaar, die vertraging oplopen door de crisis. Daarnaast gaat er 244 miljoen euro naar het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het mbo om achterstanden in te halen.

November: basisonderwijs, voortgezet onderwijs en het mbo krijgen samen 210 miljoen euro om lesuitval tegen te gaan.

Fikse bedragen die in het onderwijs toch de indruk wekken dat er met de kraan open wordt gedweild. En dan, een maand voor de Tweede Kamerverkiezingen komt de minister met zijn Nationaal Plan Onderwijs. Maar liefst 8.500 miljoen, beter bekend als 8.5 miljard euro te besteden in de komende twee jaar. Alles gericht op het herstel en de ontwikkeling van het onderwijs tijdens en na corona.

Het bedrag mag indrukwekkend zijn, inhoudelijk leidt dit miljardenplan tot fikse kritiek. 'Niet structureel' wordt het meest gehoord. Van werkgevers én werknemerskant.

Uit één onverwachte hoek komt scherpe kritiek: de Rekenkamer. Zijn de doelen wel zo duidelijk? Hoe rapporteren zij daarover? En: uit eerdere geldinjecties leerde de Rekenkamer dat het niet te achterhalen was waar het geld heenging. 'Neem de 1.2 miljard euro om de kwaliteit van de leraren te verbeteren.' Het commentaar in het jaarrapport van de Rekenkamer is hard, samengevat in *de Volkskrant* met de kop 'Coronasubsidie scholen verdwijnt in gat'. Hierdoor 'krijgen de ministeries en het parlement straks geen inzicht in de mate en wijze waarop de onderwijsachterstanden zijn ingelopen.' Het geld wordt over de heg gegooid – schrijft de krant – en onderwijsinstellingen hoeven niet te verantwoorden hoe zij die middelen besteden'.

En intussen blijft het lerarentekort recht overeind: in 2020 was het tekort in het primair onderwijs zo'n 4000. Oplopend naar 10.000 in 2025. En ook met heel veel geld trek je niet zomaar een blik leerkrachten open. Het gaat dus om meer dan geld alleen.

Cynthia en Ingrid: Terug naar school

Na zeven weken zijn de kinderen weer terug in de lokalen. Waar staan de leerlingen in het leerproces? ‘Ik hoed mij ervoor om maar meteen te zeggen dat de voor- of achteruitgang van een leerling helemaal valt toe te schrijven aan de lockdown en het onlineonderwijs. Het is niet een-op-een met elkaar te verbinden. Er zijn zo veel meer factoren die meetellen.’ Ingrid gaat niet mee met makkelijke verklaringen en redenties.

‘Na terugkeer gaan we de AVI en de DMT afnemen,’ zegt Cynthia van groep 3. ‘Dan kunnen we echt meten of er eventuele hiaten zijn. Maar ik verwacht niet voor grote verrassingen te komen staan met deze groep. We zitten er dicht op bij iedereen. De afgelopen tijd begeleidde de klassenassistente vier keer per week een half uur de zwakkere leerlingen.’ Ingrid van groep 5/6: ‘Ik heb wel een goed beeld hoe het met de leerlingen gaat. Bij wie het onlineonderwijs soms duizelt. Ik snap dat het ouders ook regelmatig duizelt. Daarom proberen we zo goed mogelijk inzicht te geven in planning en werkwijzen.’

Wat gaan we zien wanneer de scholen weer opengaan? ‘Daar ben ik oprecht nieuwsgierig naar,’ zegt Cynthia, ‘hoe de leerlingen straks weer binnen stappen. Hoe ze in die bijna twee maanden gegroeid zullen zijn. En waar ze zijn met leren en lezen, de corebusiness van groep drie.’ Ingrid: ‘Wanneer de kinderen weer op school zijn, zullen we een meting moeten doen over hoeveel het kind is gevorderd. We hebben nu wel de bloktoets voor rekenen thuis laten maken, maar of de uitkomst 100% valide is? Niet zeker. Maar met die beperkingen moeten we leven. En laten we wel wezen: als de hulp van de ouder ertoe heeft geleid dat het kind het vraagstuk begrijpt dan is dat voor mij belangrijker dan dat ik een voldoende of een onvoldoende voor een toets kan noteren. Want het gaat erom dat het kwartje valt! We gaan het straks allemaal zien.’

‘Je kunt als kind niet altijd in alle vakken tegelijkertijd een sprong vooruit maken,’ merkt Ingrid op. ‘Leren is vooral een golfbeweging. Ik zie maar al te vaak dat bij een kind plotseling het inzicht komt. Een prachtig moment. En dát, dat moment, mis ik vreselijk bij onlineonderwijs: we hebben nu geen goed zicht op de kwartjes die vallen.’

Die sprongsgewijze vooruitgang is zeer zeker ook te merken bij leerlingen van groep 3. Cynthia: ‘Juist in januari zie ik bij heel veel kinderen de sprong van “kleuter af” naar “groep 3-leerling”. We zullen komende weken heus nog wel voor verrassingen komen te staan. Niet zozeer op leergebied als wel hoe de kinderen zich weer tot elkaar in de klas gaan verhouden.’

En juist over dat laatste – hoe keren kinderen weer terug in het lokaal – valt wel wat op te merken. Ingrid: ‘Juist na de periode van onlineonderwijs moeten we ervoor zorgen dat we bij terugkeer in de lokalen het sociale weer weten op te bouwen. Want ik zie de verhoudingen, de hiërarchie verschuiven bij online lesgeven. Het is een totaal ander leven, samen hier in de klas of online in de “meet”.’ Het wordt dus weer hard werken om de sociale samenhang tot stand te brengen waarin alle leerlingen een plek vinden, beamen beiden. ‘Groepsvorming, daar moet ik zeker weer scherp op zijn,’ zegt Cynthia. ‘Ik kreeg in augustus leerlingen uit twee groepen 1-2 met behoorlijk verschillende dynamiek. Dat kan straks nog best boeiend worden.’

Schrijfexpert Ilonka: De fijne motoriek

Monique schrijft systematisch alle cijfers van beneden naar boven. Monique zit in groep 6. ‘Schrijf je altijd zo?’, vraagt juf haar. ‘Ja,’ antwoordt zij opgewekt en schrijft verder aan haar sommen. In die wonderlijke schrijfstijl. Twee maanden heeft niemand hierop gelet of aandacht aan gegeven.

Twee tafels verder zit Vincent. Hij is bezig met zinnen in een oefenboek te schrijven. Korte zinnen. Juf doet een verwoede poging zijn schrijfsels te ontcijferen. Hij schrijft in blokletters met tussendoor op willekeurige plaatsen hoofdletters, bijvoorbeeld van de H. Terwijl Vincent in hanenpoterige blokletters zijn taalwerk schrijft, zit Ole naast hem te werken in ‘Pennenstreken’, de meest gebruikte schrijfmethode in Nederland. Deze methode vraagt van de kinderen om de woorden aaneengesloten te schrijven in schuinschrift.

In deze groep is Pennenstreken bedoeld om ‘netjes’ te schrijven, maar zodra dit schrijfschrift opzij is geschoven, mag iedere leerling schrijven zoals het hem goeddukt. ‘Dat is precies wat mij enorm verbaast op veel scholen waar ik kom,’ zegt Ilonka, de expert voor motoriek. ‘Juist bij de fijne motoriek als schrijven is het van belang om consequent te zijn; om georganiseerd en vloeiend te schrijven. Niet alleen in het schrijfschrift maar altijd. Jammer genoeg ontbreekt dat op heel veel scholen. En dat is nog eens verergerd door maandenlang thuis zijn.’

Veel ouders denken dat het schrijven met de introductie van computers en touchscreens tot het verleden behoort en dus niet meer belangrijk is. ‘Een fikse misvatting. De handeling van het schrijven is niet alleen motorisch van belang voor je handen. Minstens zo belangrijk is de oog-handcoördinatie en het uiteindelijke effect op het functioneren van je hersens. De rust van het schrijven helpt bij het ordenen van het denken, van je gedachten. Het schrijven op een georganiseerde – en leesbare – manier is dus zo veel meer dan alleen maar dat het er “mooi en netjes” uitziet.’

Steeds vaker doen scholen een beroep op Ilonka. ‘Soms ook door leraren van groep 7 of 8. Zij roepen onze hulp in omdat het kind in de knel komt. Het houdt de pen vast zoals een Chinese tafeltennisspeler zijn batje vasthoudt. Het schrijft de letters in kriskras elke willekeurige volgorde. De cijfers van beneden naar boven schrijven is dan nog het minste probleem. Het gaat echt om fikse motorische schrijfsproblemen die jarenlang zijn veronachtzaamd. Het is bijna onbegonnen werk om dit nog om te buigen.’ Ilonka pleit daarom voor een veel strakkere aandacht en scherper toezicht op de manier waarop kinderen schrijven. Niet alleen in Pennenstreken, maar juist wanneer niet het schrijven maar taal of spelling centraal staat. ‘Daar valt nog een grote slag te slaan. De neergaande lijn moet zeker worden omgebogen!’

Maart 2021: Tweede Kamerverkiezingen

Elke zichzelf respecterende politieke partij in Nederland geeft zichzelf graag het predicaat ‘onderwijspartij’. De een komt op voor het behoud van ‘de vrijheid van onderwijs’, een ander voor investeringen in kwaliteit en een derde voor doorbreking van bestaande structuren. Voor elke kiezer zijn eigen onderwijspartij. Dat partijen iets zeggen over onderwijs geldt voor Nederland, maar net zozeer voor veel buitenland. President Bush profileerde zich graag met ‘No child left behind’ om zijn liefde voor het onderwijs te onderstrepen. President Obama initieerde het programma ‘Race to the top’.

Maar hoe centraal staat onderwijs werkelijk in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen?

Om met een voorzichtige conclusie te beginnen: het valt opmerkelijk te noemen dat onderwijs ondanks de mooie woorden een beperkte – zo niet marginale – rol speelt in de verkiezingsdebatten. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 was onderwijs vrijwel een non-issue. En dat is dan nog positief vergeleken met de gemeenteraadsverkiezingen, waar het hoofdstuk onderwijs – met uitzondering van de grote steden – geeneens op de agenda verschijnt.

En zelfs wanneer onderwijs wel in een debat aan de orde komt, dan blijft de vraag wat er van die aandacht overblijft wanneer de kiezer in het stemhokje het rode potlood hanteert.

En bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021? De verkiezingsprogramma’s werden geschreven in tijden van corona. De partijcongressen stelden via online vergaderingen de inhoud vast. Aan onderwijs werd niet veel tijd besteed. Het ging om andere zaken. Zaken van nationaal gezondheidsbelang. Maar dat alles laat onverlet dat wie in deze tijden van corona niet nadrukkelijk zijn mond open doet, geen andere plek krijgt in het verkiezingsprogramma dan wat obligate zinnen.

Dus reken maar dat de boeren, de militairen, de zorgmedewerkers(!), de KLM, de middenstanders, de buschauffeurs, de wegenbouwers, de gepensioneerden, de werkgevers, kortom, iedereen stond te dringen om een prominente plek te krijgen. Niet zomaar een paar losse woorden maar keiharde toezeggingen die uiteindelijk hun route moeten vinden richting het regeerakkoord 2021-2025.

En waar staat het onderwijs in dit harde gevecht om aandacht, middelen, en toezeggingen? In de aanloop had het onderwijs het tij mee. De publicitaire aandacht voor de inzet van de werknemers in het onderwijs was ongekend hoog en overwegend positief. Veel artikelen in dagbladen. Impressies over onlineonderwijs, de kracht van de leerkracht breed uitgemeten. De geroemde serie ‘Klassen’ bracht de toewijding, warmte en betrokkenheid van de leerkracht in de huiskamer. Niks geen cynisme, gewoon de vaak ongehoord lastige werkelijkheid van het klaslokaal.

Maar toch: waar was het onderwijs bij de stembepaling? De Kieswijzer omvatte 30 vragen die het brede politieke terrein bestreken. Twee onderwerpen kwamen aan bod die met onderwijs van doen hebben: ‘De salarissen van leraren moeten gelijk worden aan leraren van vo’, en ‘Scholen mogen geen leerlingen meer weigeren op basis van geloof (acceptatieplicht)’. Meer dan 6 miljoen stemmers vulden de Kieswijzer in. Een record. Gemiddeld zo’n 200.000 mensen per dag. Ter vergelijking: in 2012 waren dat er gemiddeld zo’n 130.000 per dag. Wie niet genoeg had aan de Kieswijzer, ging ook nog langs bij de Stembijzender, ook goed voor miljoenen bezoeken. Volgens ProDemos omdat er nog erg veel zwevende kiezers zijn die met gebruik van de wijzers tot een keuze proberen te komen.

Slechts 14 procent van de kiezers weet bij voorbaat al zeker op welke partij ze gaan stemmen; 40 procent twijfelt tussen twee partijen en 43 procent weet het helemaal niet. ‘Je kunt nog net niet spreken van electorale paniek, maar het komt er dichtbij,’ aldus een woordvoerder. Het maakte Forum voor Democratie groot bij de

provinciale verkiezingen in 2019, de PvdA – twee maanden later! – de grootste bij de Europese verkiezingen en deze maand gaat de VVD veruit aan kop bij de Tweede Kamerverkiezingen. De Nederlandse kiezer op drift kan alle kanten op. Maar zijn het deze twee vragen over het onderwijs die de kiezer op weg moeten helpen bij het maken van de keuze?

Interessanter voor het onderwijs is het OnderwijsKieskompas⁴ opgesteld door de Stichting van het Onderwijs. Maar liefst dertig vragen, alleen over onderwijs. Helaas veel minder bekeken, door zo'n 50.000 bezoekers. In meerderheid mensen die werkzaam zijn in het onderwijs. Zou alleen hun stem de Tweede Kamer samenstellen dan zou er een meerderheidskabinet komen van D66, GroenLinks en de PvdA. Is het invullen van het OnderwijsKieskompas alleen bedoeld om de keuze te 'finetunen'?

De opstellers schrijven: 'Deze gegevens bieden een waardevolle inblik in de opiniestructuur van Nederlanders over het onderwijs' en geven 'de verschillende onderwijssectoren een duidelijke stem richting politiek en overheid bij belangrijke kwesties.'

Boeiend leer materiaal, die dertig vragen en antwoorden. Zo zegt de overgrote meerderheid het eens te zijn met de stelling dat 'Klassen moeten kleiner worden, ook al leidt dit tot hogere kosten voor het onderwijs.' Maar als het aankomt op de financiering zegt de helft het eens te zijn met de stelling 'Voor extra investeringen in het onderwijs mag geen belastingverhoging plaatsvinden'. Een ander heikel item is de vroege selectie van leerlingen. 60 procent van de invullers is het eens met de opvatting 'In het voortgezet onderwijs worden kinderen te vroeg op verschillende niveaus ingedeeld (zoals vmbo, havo en vwo)'. Dat gaat nog een strijdpunt worden in de komende periode.

En nog zo'n item: het succes van passend onderwijs. Hierover gaat de volgende stelling: 'Leerlingen met speciale behoeften of een beperking moeten weer terecht kunnen in het speciaal onderwijs, in plaats van op gewone scholen.' Maar liefst 85 procent is het hiermee eens. Interessant beleids punt voor de opvolger van Slob. Nog een item waar de bezoekers van het OnderwijsKieskompas zich in zeer grote meerderheid in kunnen vinden is de stelling: 'Bij de schoolcarrière van leerlingen wordt er te veel gefocust op de toetsen.' En ook het leenstelsel is per direct weer naar de prullenbak verwezen.

Inderdaad, er valt wat te leren uit het OnderwijsKieskompas. Maar er ontbreken ook zaken:

Zeggenschap: Als de werknemers in het onderwijs in de tijden van corona iets naar de buitenwereld hebben aangetoond dan is het wel dat zij professionals zijn. Zij kunnen bonen doppen! Tonen initiatief. Het wordt hoog tijd om dat om te zetten in erkenning en hun meer zeggenschap te geven over hun werk. Meer professionele autonomie, minder administratieve rompslomp.

Segregatie: Onderwijs is ook bedoeld om kinderen uit alle geledingen van de samenleving bij elkaar te brengen. In Nederland is het omgekeerde gaande: onderwijs als basis van sociale verwijdering. Segregatie is in het Nederlandse onderwijs de facto gelegaliseerd. Ook de vroegtijdige selectie draagt hiertoe bij. Trends die proactief moeten worden aangepakt en tegengegaan.

Maatschappelijke positie: Het beroep van leraar kent te weinig aantrekkingskracht. Het permanente lerarentekort vergroot de druk op de zittende leraren en brengt de kwaliteit van het onderwijs in gevaar. Goede salariering, vergrote zeggenschap, professionalisering en hoge eisen aan opleiding versterken de maatschappelijke positie.

Kwaliteit en inhoud: Vanuit het perspectief van de leerkrachten is onderwijs meer, veel meer dan een voorbereiding op een professionele carrière. Die brede taak van het onderwijs dreigt te worden uitgehold door toetsdrift en verkoking. Kwaliteit is meer dan een PISA-score. Dat laat onverlet dat vakinhoudelijk veel vooruitgang kan worden geboekt. Zie hierboven!

Onderwerpen van belang om het onderwijs bovenaan de politieke agenda te krijgen. De formatie kan beginnen.

---

⁴ <https://onderwijskieskompas.nl/nl/>

Juf Debbie: een jaar later

Indringende journaalbeelden van maart 2020. De reportageploeg van de NOS filmt de schoolsluiting in de Amsterdamse Bijlmer. Juf Debbie staat buiten het schoolgebouw en deelt met rubberen handschoenen de lesboeken uit aan haar leerlingen en hun ouders. Het huilen staat haar nader dan het lachen. Zij weet donders goed hoe moeilijk het gaat worden om deze thuislerende kinderen bij de les te houden. Nog voordat het online lesgeven van start gaat, maakt zij een opmerking over inhalen via de zomerschool. Het beeld van een gedreven juf met een groot hart.

Een jaar later. Maart 2021. Debbie geeft meteen aan dat het een roerig jaar is geweest. Een jaar waarin zij zowel individueel als samen met haar collega's ontzettend veel heeft geleerd. Ze zet een aantal dingen op een rijtje.

‘Naar mijn idee heeft de coronacrisis laten zien dat een aantal – noem het maar – schooltypes duidelijk van elkaar valt te onderscheiden. Scholen met een strakke en van bovenaf geleide organisatorische structuur en scholen met een meer informele structuur. Scholen ook met de erkenning van de professionaliteit van de leerkracht. Die specifieke culturen hadden hun doorwerking in het afgelopen jaar. In de manier waarop de school al dan niet flexibel – en dus succesvol – in staat was in te spelen op de volstrekt nieuwe omstandigheden.’

‘De zomerschool van afgelopen jaar beantwoordde volstrekt aan een duidelijk bestaande behoefte. Zeventien van mijn drieëntwintig leerlingen namen hieraan deel. Het was niet verplicht maar zij kwámen! Ondanks de zomers hitte. Zeer gemotiveerd. We werkten in kleine groepen, met heldere instructie en opdrachten, gegeven door bevoegde leerkrachten. Daardoor begonnen deze leerlingen heel sterk aan het volgende leerjaar. Waren de achterstanden helemaal ingelopen? Ik denk van niet, maar de kinderen voelden zich sterk. En van september tot december hebben we keihard gewerkt om al te grote hiaten te dichten.’

‘Na de tweede schoolsluiting kwamen kinderen in februari dit jaar terug op school. Bij velen leek de kennis op gatenkaas. Maar er was meer aan de hand. Ik zag bij sommigen een gedaalde motivatie. Bij anderen onzekerheid. Ze waren murw. Met telkens de dreiging van het naar huis sturen van een groep. Plus natuurlijk de onzekerheid bij mijzelf en mijn collega's of wij al dan niet positief zouden testen. Want het bleek dat het virus ook via de kinderen naar volwassenen werd overgedragen.’

‘Die tweede lockdown had grote impact op de kinderen. Toen de kinderen weer op school kwamen merkte ik dat ik hard moest werken aan de groepsdynamiek. Het is dus ook niet juist om alles en alles te zetten op het afronden van het “smalle curriculum”, om je alleen maar te storten op het dogma van het afmaken van de werkboeken. Er is zo veel meer dan dat. Voor veel van onze leerlingen is de school een eerste levensbehoefte. Cognitief, zeker. Maar minstens zo belangrijk voor sociale vaardigheden. De school speelt in hun ogen een cruciale rol. Ze houden van school. En wij moeten hun dat extra's zeker blijven bieden.’

‘En zo zijn we een jaar verder. Zeker: de twee lockdowns hebben veel leerlingen die sowieso al met een achterstand hebben te maken naar achteren geworpen. En dus kunnen we het komend schooljaar niet net doen alsof we dit schooljaar volledig hebben kunnen afronden. Dat kan eigenlijk pas ergens in het komend najaar. Dat vereist flexibiliteit en erkenning van de professionaliteit van de leerkracht waar ik het net over had. Want uiteindelijk is dát waar het onderwijs om draait: de professionele leerkracht in dienst van de leerling.’

Angelica: TOS en slechthorend

‘Onze leerlingen zijn eerder naar binnen gekeerd dan dat zij opvallen door uitbundig gedrag. Juist daardoor dreigen zij onder de radar van de aandacht te blijven. En dat terwijl zij die aandacht en begeleiding zo nodig hebben.’ Angelica spreekt met veel betrokkenheid over de vo- en mbo-leerlingen die zij als ambulant begeleider onder haar hoede heeft. Leerlingen met TOS – taalontwikkelingsstoornis – of slechthorendheid. Zij ziet hen vrijwel wekelijks. Leerlingen die door hun TOS of slechthorendheid te maken hebben met communicatieproblemen, die moeite hebben met het volgen van de instructie in de klas. ‘Maar je snapt dat leerlingen, zeker in deze leeftijd, het liefst zo min mogelijk opvallen en zo min mogelijk buiten de groep staan. Dat is lastig als leerling met slechthorendheid of met TOS. En dus doen deze leerlingen eerder een stap terug dan dat zij aandacht zoeken. Dat is echt een item waar we op letten. Juist in de bijzondere tijden waarin corona vaste patronen omvergooide.’

Hoe verliep dat? ‘Als ambulant begeleider gelden we als “bezoekers” en dus konden we in coronatijden niet zomaar elke school binnenlopen. Overigens, het beleid verschilde per school. Elke keer weer een verrassing. Nadelig voor de leerlingen, want het is voor iedereen belangrijk de lijntjes zo kort mogelijk te houden. Het was nu ook lastiger om aan begeleiding van de school te doen, hoewel we online wel contact hielden met mentoren en zorgcoördinatoren en ook de overleggen met de leerling, ouders en school konden online doorgaan.’

‘Voor ons werk als ambulant begeleiders was het cruciaal dat juist in de eerste maanden van schooljaar 2020-2021 de scholen waren geopend. We konden – net als de leerkrachten – in die maanden een band opbouwen. Toen de scholen in december dichtgingen, schakelden we per direct over op online contacten. Wat bij leerlingen met TOS of slechthorendheid speciale vereisten met zich meebrengt. Neem bijvoorbeeld kinderen met een solo apparatuur (waarbij de leerkracht is uitgerust met een zender) of leerlingen die gebruikmaken van een gebarentolk. Die omstandigheden vereisten specifieke oplossingen. Opvallend was dat juist de leerlingen bij wie gebruik wordt gemaakt van solo-apparatuur baat hadden bij onlineonderwijs. Er is veel minder omgevingsruis dan in het lokaal en ze konden de vragen stellen via de chat. Voor hen veel veiliger dan een vraag stellen in het lokaal. Daar kwam bij dat zij online niet te maken hadden met mondkapjes die het verstaan flink bemoeilijken.’

Angelica is van plan een aantal van de bijkomende voordelen voort te zetten in het nieuwe schooljaar 2021-2022. ‘Ik zal zeker verdergaan met Teams-ontmoetingen met die leerlingen die er baat bij hebben.’ Maar Angelica geeft ook het voorbeeld van een mbo-leerling – ‘zeer beperkt in de communicatie’ – voor wie het online les krijgen te veel was. ‘Voor hem was het uitzichtloos. Daar kwam nog bij dat hij erg moeilijk een stageplaats kon krijgen. Stageplaatsen zijn voor leerlingen met TOS of slechthorendheid nog moeilijker te vinden dan voor reguliere leerlingen. De drempels zijn hoger. Ik zag hem wegwijnen in isolement. Juist voor deze groep leerlingen is het van het grootste belang dat wij hen zo veel als mogelijk op school zien. Kortom, onze taak breidde zich uit tot veel meer dan lesgeven. Onze focus richtte zich ook op het sociaal en emotionele welzijn van de leerlingen.’

De ambulant begeleiders kregen te maken met heel specifieke problemen die moesten worden opgelost. ‘We liepen tegen de grenzen van techniek aan, maar ook van flexibiliteit en bereikbaarheid. Maar uiteindelijk hebben we toch een positieve balans kunnen opmaken.’

April 2021: Never waste a good crisis!

‘Never waste a good crisis!’ Een heerlijke Engelse uitdrukking om aan te geven dat een crisis het moment bij uitstek is om zaken helder in beeld te brengen. Maar ook dat een crisis de mogelijkheid biedt beweging te brengen in vastgeroeste processen. En wie niet van die mogelijkheid gebruikmaakt, laat enorme kansen liggen.

Met die gedachte moet de Onderwijsraad onder leiding van Edith Hooge haar rapport geschreven hebben dat deze aprilmaand verscheen. ‘Schooladvies na drie jaar brugklas’ kopt *de Volkskrant* op de voorpagina. Andere kranten reppen over een doorbraak, een halve eeuw na het verschijnen van de Middenschoolplannen onder leiding van minister Jos van Kemenade. Daarover ontstond zo veel heibel dat dat type school sindsdien jarenlang alleen werd aangeduid met het M-woord. De slappe nabrander die in de jaren negentig volgde met de introductie van de basisvorming was slechts een kort leven beschoren. Sinds die tijd is het onderwijs gelijk opgegaan met het liberale denkbeeld: ieder kind in zijn eigen bubbel. Samen waar onvermijdbaar, categoriaal waar mogelijk.

Een dag voorafgaand aan de Onderwijsraad kwam de Onderwijsinspectie met zijn jaarlijkse, en als altijd even doorwrochte, werk: *De Staat van het Onderwijs*. Het rapport van 2020 omschreef Geert Mak als ‘de bittere oogst van bijna twee decennia afknijpen en reorganiseren. De oogst die resulteerde in het schokkende nieuws dat een derde van de vijftienjarigen weinig begreep van aangeboden teksten.’

Dit jaar bevatte het rapport uiteraard veel nieuws over onderwijs in coronatijd. Over de impact van corona op de leerresultaten. Maar dat niet alleen. De 2021-versie van *De Staat van het Onderwijs* borduurt ook voort op het vorige rapport dat kritisch inging op de kansenkloof in Nederland. En, voegde *de Volkskrant* er maar meteen aan toe, het gaat om een kloof waarbij het gesprek over meer moet gaan dan alleen groep 8 van de basisschool. ‘De schotten in het vo zijn hoog, moeilijk doordringbaar, veelal definitief met weinig ruimte voor laatbloeiers.’ ‘Veel talent gaat verloren of wordt gedwongen tot nodeloze omwegen.’

Als al deze statements van gezaghebbende instanties als Onderwijsinspectie en Onderwijsraad over de inrichting en kwaliteit van het Nederlandse onderwijsbestel mede zijn ingegeven door de huidige coronacrisis, dan kan met recht worden gezegd dat deze crisis niet voor niets is geweest. Het stilleggen van het schoolsysteem, het heropenen, het wederom stilleggen en gedeeltelijk openen, alle turbulentie die daarmee gepaard is gegaan: kennelijk heeft dit alles de grote verschillen aan impact van de coronacrisis op de sociaal-economische lagen in onze samenleving nadrukkelijker dan ooit zichtbaar gemaakt. Het was altijd aanwezig maar werd voordien liever niet onder ogen gezien en hardop benoemd: de vroege selectie van leerlingen leidt niet alleen tot een voorsorteren van leerlingen op korte termijn maar kent een levenslange negatieve doorwerking. Niet voor allen, wel voor zeer velen.

Steeds was er schouderophalend op gewezen dat het nu eenmaal zo was en dat er geen echt alternatief voorhanden was. Politiek onhaalbaar en stuitend op maatschappelijk verzet. Nederland toonde de onwil om ook maar zelfs serieus te willen nadenken over het probleem zelf. Een defensieve reactie overheerste: het was lastig, en dan hebben we ook nog dat gedoe met het verzuilde onderwijs, dat een introductie van verlengde brede brugklas alleen nog maar lastiger zou maken. Kortom, decennialang geen stap vooruit gemaakt. En dan nu corona als blootlegger en aanjager?

Never waste a good crisis! Voordat het einde van corona in zicht is.

Corona en teamcohesie

Het is tien over acht in de morgen. De lerarenkamer zit vol. Het schoolteam komt bij elkaar. De collega's drinken koffie of thee. De directeur doet een paar dienstmededelingen en juf Anke vraagt of iemand weet waar de perforator is gebleven die vanmorgen niet op zijn vertrouwde plek lag. Vervolgens komt ook nog een mededeling over hoofdluis, een losse stoeptegel en ditjes en datjes. En de verwelcoming van de invaller die meester Henk vandaag vervangt. Geen zware zaken, die zijn voor andere momenten. Het is een moment waarop iedereen iedereen even tegenkomt, een woord wisselt, gelukwens of juist sterkte. Het normale sociale contact in de lerarenkamer. Druk, vol, levendig. In de minuten voordat de kinderen naar binnen mogen en de werkdag begint.

Niet dus in coronatijd. Dan is afstand geboden. Geen bijeenkomsten in de lerarenkamer. Te vol. Bovendien zijn de mondkapjes in beeld gekomen. Praat dus niet echt lekker samen met de koffie. Het aangename kwartoveracht-momentje is verwaterd, soms in zijn geheel weggefallen.

In het begin was dat nog wennen omdat er moest worden aangepast. Maar naarmate de maanden verstreken ging gewenning over in gemis en ergernis. Zo uit elkaar staan, afstand houden, geen gezamenlijkheid. 'Ik vind het maar niks. En bovendien gaat elk sociaal contact wat een school juist zo mooi maakt verloren.' Gemis van gezamenlijkheid kreeg de overhand. Verlangen naar niet meer met een boog om elkaar heen lopen bij het koffieapparaat, kopieerapparaat of de koelkast. 'De cohesie van mijn team staat onder druk,' merkt een schooldirecteur op. 'Ons vak houdt in dat we 100 procent sociaal zijn. Zeer mensgericht. Zeer persoonlijk. In het begin van corona hadden we het "tien-over-achtje" zo ingericht dat ik de collega's via Zoom in hun lokaal toesprak. Bizar. Zo onpersoonlijk en zo onnatuurlijk voor een schoolomgeving. Daar zijn we snel van afgestapt.' Haar opmerking gaat verder dan het tien-over-achtje. Ontmoetingen tussen teamleden zijn ingeperkt, doen krampachtig aan. Het werd een geforceerde en onnatuurlijke manier van met elkaar omgaan. Op veel scholen werd het protocol zorgvuldig gevolgd, wat inhield dat leraren snel na de kinderen het gebouw moesten verlaten.

Wat voor het basisonderwijs geldt, is eens te meer van toepassing in het voortgezet onderwijs. Met grote teams, veel wisselingen en tussenuren was het al moeilijk om samenhang te realiseren. 'Als corona voorbij is, gaan we veel aandacht geven aan de samenhang binnen ons team. Dat is zeker nodig.'

Omschakelen!

Dinsdagavond om half acht kregen de ouders van de leerlingen van groep 8B via Social Schools het bericht. ‘Een leerling in deze groep is positief getest. De klas gaat vanaf morgen in quarantaine.’ Op dat moment treedt het draaiboek in werking.

‘Ik had al een idee dat het zou gebeuren,’ zegt Jelle. ‘Anke werd plotseling in de kleine pauze door haar moeder van school gehaald. Echt heel onverwacht. Het was niet de bedoeling dat we wisten wat er aan de hand was, maar de via de leerlingenapp kwamen we erachter dat zij positief was getest.’ ‘Eigenlijk wisten we de hele tijd dat zoiets kon gebeuren,’ vult Joost aan. ‘En dus was er helemaal geen paniek of zo. Ik maakte mij eigenlijk meer zorgen over mijn moeder dan over mijzelf.’

De klas ging dus in quarantaine. Vijf dagen. Maar het betekende zeker geen vakantie, want de volgende morgen – woensdag – konden ouders, broer of zus tussen half negen en half tien ‘het laatje’ ophalen. Ze stonden klaar op het schoolplein. Ieder laatje gevuld met boeken, schriften, werkbladen. En bovenop een Chromebook met oplader.

‘Om half elf die ochtend ging onze groep online. Meester meldde zich voor de eerste “meet”. Hij legde ons uit wat de dagtaak was, zei dat we de weektaak uiterlijk vrijdag moesten inleveren. School ging eigenlijk gewoon door, maar dan thuis.’ Met elke dag de grappige taal- en rekeninstructiefilmpjes van meester. Net als een paar maanden geleden. ‘We moesten er natuurlijk wel voor zorgen dat we ons werk op tijd inleverden.’

‘Mijn ouders werken allebei thuis. Mijn zus zit op de middelbare. En nu kwam ik er weer bij. Net als bij de vorige keren. Het was eigenlijk heel gewoon. Iedereen schikte een beetje in,’ zegt Alex. ‘Nou, bij mij baalde mijn vader behoorlijk dat ik weer een week thuiskwam en niet op school zat,’ zegt Joost. ‘Maar hij kon niet anders dan accepteren.’ De quarantaine hebben ze geen van allen als zwaar ervaren. ‘Het was maar een week. Dat ging wel. En ik onderhield gewoon via de app en chat contact met anderen. Alleen samen op straat spelen was er dit keer niet bij.’ Toch niet af en toe stiekem naar buiten? ‘Echt wel, ‘s avonds als niemand op straat was. Maar wel uitkijken natuurlijk.’

Na de verplichte vijf dagen lieten alle leerlingen zich testen (‘op een na want zijn ouders geloven niet in corona’). Allemaal hadden zij een negatieve uitslag. Goed nieuws dus. De volgende dag – dinsdag – meldden zij zich weer op school. Met laatje, met Chromebook en met hun schooltas. Alsof er niets was gebeurd. Gewoon met meester voor de klas in plaats van voor het scherm.

Mei 2021: Plof! Nog een rapport!

‘Plof! Nóg een rapport! Voordat ik met het ene onderwijsrapport klaar ben, valt er alweer een nieuwe studie op de deurmat. Geen sector produceert zoveel rapporten als het onderwijs,’ schrijft het *NRC*.

Het onderwijs kent inderdaad geen gebrek aan onderzoeken, studies, voorzetten, opinies, losse flodders, beleidsnota’s, proefballonnen, verslagen, staten van het onderwijs, grafieken, overzichten, trends, perspectiefnota’s. Geen gebrek ook aan vakbladen, infobulletins, blogs en niet te vergeten de grote diversiteit aan vakliteratuur om al die rapporten et cetera van deskundig commentaar te voorzien. Alles wordt geproduceerd in koepelkantoren, ministeries, hogescholen, redacties. Vervolgens ingezet voor verdere communicatie richting beleidsmakers. Lokaal, regionaal, landelijk. In de hoop en diepe verwachting dat de stroom aan ideeën en ervaringen hun doorwerking gaan kennen in het onderwijs.

Jeroen Dijsselbloem plaatste in 2008 een aantal ernstige kanttekeningen bij de manier waarop allerlei onderwijsvernieuwingen van boven worden opgelegd. Vernieuwingen die naar zijn bevinding nauwelijks een positief effect sorteerden in de scholen. Eén van de conclusies: Docenten worden onvoldoende gehoord en veel beleidskeuzen worden vooral bepaald door het financiële kader.

Nu, in tijden van corona, is zeker het onderwijsdebat geïntensiveerd. Dat is winst. Er valt veel te kiezen uit de antwoorden die deskundigen geven op de vraag ‘onderwijs na corona’. ‘Alsjeblieft, geen revolutie in het onderwijs,’ schrijft hoogleraar en onderwijsinspecteur Inge de Wolf. Opiniemaker en leraar economie Ton van Haperen roept op om ‘de overheid weer de baas in het onderwijs’ te maken en bepleit een onderwijsrevolutie, in tegenstelling tot De Wolf.

Van Haperen snijdt een thema aan dat veelvuldig weerklinkt vanuit de beroepsgroep leraren – maar zeker niet alleen daar. Hij roept op tot een ‘zet de leraar weer aan het roer’. Niet alleen aan het pedagogische en het didactische roer, maar ook als bepalende factor bij inhoud en doelstelling van het onderwijs. Of, zoals lerares en columnist Inge Braam het verwoordde: ‘Er wordt minder vertrouwd op professionaliteit van de leraren, wij moeten nu vaak uitvoeren wat elders is bedacht. En snel.’ Wat zijn directe impact heeft op de dalende aantrekkelijkheid van het beroep. Rampzalig want het tekort aan bevoegde leerkrachten in het onderwijs is ondanks alle mooie rapporten, nota’s, studies en onderzoeken nog steeds niet omgebogen in de goede richting. De vraag is dus niet naar ‘Plof! Nog een rapport’, maar wel naar een werkwijze in scholen waar ruimte is voor het ontwikkelen van een professionele leergemeenschap, zoals Myriam Lieskamp bepleit in haar gelijknamige boek.

De grote vraag is of het ooit zover zal komen dat de professionals, de beroepsgroep leraren, de leidende stem zullen hebben in het onderwijs en in het onderwijsdebat. Op korte termijn ziet het daar niet naar uit. Wie de verkiezingsprogramma’s heeft gelezen, en de allereerste aanzetten tot een formatie heeft gevolgd, kan niet anders concluderen dan dat de machtsverhoudingen niet in de richting van de beroepsgroep zullen schuiven. Die ligt primair bij de koepels van werkgevers, de raden voor het primair en voor het voorgezet onderwijs, en bij de schoolbesturen. Onderzoek wees uit (altijd gegronde redenen voor een onderzoek) dat zij de koersbepalende spelers zijn.

Nóg een rapport? Niet echt nodig. Wel duidelijke keuzes, met volledige betrokkenheid van de beroepsgroep.

Toon: Onderwijs aan meervoudig gehandicapte kinderen

Elke morgen rijden veertig taxi's en busjes de leerlingen het terrein op. De deuren klappen open. De rolstoelen komen naar buiten. Andere van de in totaal 260 leerlingen wandelen zelf naar het schoolgebouw. Het begin van een schooldag.

‘Toen corona ons dwong de deuren te sluiten stonden we voor ongekende opgaven om het onderwijs doorgang te laten vinden.’ Aan het woord Toon, directeur van een groot onderwijs en revalidatiecentrum in het midden van het land. Speciaal onderwijs voor 4- tot 18-jarigen. Kinderen van alle ontwikkelingsniveaus. Allemaal leerlingen die om een veelheid aan redenen niet mee kunnen komen in het regulier onderwijs. ‘Leerlingen die een beschermende leeromgeving nodig hebben. Het bijzondere is dat alles wat zij naast het leren nodig hebben – fysiotherapie, psychotherapie, verpleegkundige hulp; kortom, welke vorm van extra begeleiding dan ook – binnen dit schoolgebouw voor hen beschikbaar is. We hebben hier 140 medewerkers rondlopen. Een intensieve begeleiding voor ieder kind. Zo hebben we hier het onderwijs voor onze leerlingen ingericht.’

‘Je snapt : toen corona ons dwong de school te sluiten ging het om heel veel meer dan alleen overschakelen naar online lesgeven zoals in het reguliere onderwijs het geval was. Alles is hier maatwerk. En gezien de thuissituatie van veel leerlingen hebben we per direct de noodopvang heel ruimhartig opengesteld. Veel kinderen hebben daardoor geen dag thuis gezeten. Simpelweg omdat kinderen met deze problematiek gewoon niet thuis konden blijven. Dat zou onverantwoord en schadelijk zijn geweest. Maar we moesten natuurlijk ook een grens trekken, ondanks dat de druk toenam om meer kinderen bij de noodopvang te accepteren.’

‘Juist voor de meerderheid van onze leerlingen is de school de dagelijkse vertrouwde en veilige plek. Dat verlangen naar vertrouwdheid komt mede voort uit de kwetsbaarheid van het kind. Voor die leerlingen is de school de plek waar zij zich ook de sociale vaardigheden eigen maken. Een kind in het regulier onderwijs leert als vanzelfsprekend te struikelen en weer op te staan. Bij ons moeten we de kinderen dat heel expliciet aanleren. Struikelen en opstaan. Een heel gericht proces. Ouders stellen een groot vertrouwen in het handelen van de school.’

‘Ook voor de ouders betekenden de afwisselend sluiting en dan weer de gedeeltelijke opening van het onderwijs een extra opgave. Ze zagen het sociale leven van hun kind verschromelen. Het vanzelfsprekende contact met medeleerlingen was weggefallen. Dat is natuurlijk ook zo in het reguliere onderwijs, maar bij onze leerlingen geldt dat in verhevige mate. Vooral voor al die kinderen die niet zelfstandig naar buiten kunnen.’

‘Het afgelopen jaar hebben we veel medewerkers gehad die of door corona besmet raakten of in quarantaine waren gegaan. We hadden op een gegeven moment te weinig mensen in de lokalen. We wilden niet willekeurig klassen naar huis sturen. Dus schakelden we over op een vierdaagse schoolweek voor de leerlingen. Het was onze enige oplossing. Dat heeft ons overeind gehouden. De ouders hoefden niet meer in onzekerheid te leven of hun kind wellicht de volgende dag of dagen thuis zou moeten blijven. Die vierdaagse schoolweek zorgde voor duidelijkheid.’

‘Natuurlijk heeft corona grote impact gehad op onze leerlingen. Zekerheden vielen weg. De regelmaat en structuur waar veel van onze leerlingen zo gehecht aan zijn, verdwenen grotendeels met de lockdown. Maar de noodopvang heeft ook heel veel mooie momenten voor de leerlingen opgeleverd.’

Het is kwart over twee. De kinderen, hun begeleiders en de chauffeurs van de taxibusjes vinden hun weg over het parkeerterrein. ‘Waar is Niels?’ Niels is nog binnen. Staart op de bank bij de deur voor zich uit. Nog geen zin om naar huis te gaan. En gelijk heeft hij. Hij heeft het hier goed.

Gabriëla: In opleiding

Gabriëla gaat 2021-2022 ‘supergemotiveerd’ beginnen. ‘Dat wordt mijn derde jaar – het examenjaar – van de opleiding tot onderwijsassistent.’ Met haar 18 jaar is zij een snelle student aan het mbo. ‘Ik maakte mijn mavo foutloos af en koos voor deze opleiding. En van hieruit wil ik verder studeren op hbo-niveau om uiteindelijk leraar Nederlands te worden. Want het onderwijs, het werken met leerlingen trekt me.’

‘Ja, ik wil het derde jaar supergemotiveerd beginnen, maar dan is het wel nodig dat we weer fysiek onderwijs krijgen en niet alleen worden opgescheept met online lessen. Dat laatste is zo demotiverend.’ Een veelgehoorde klacht uit de opleidingen. ‘De matig gegeven lessen en laksheid van ons studenten versterkten elkaar alleen maar. Veel medestudenten deden hun camera en microfoon uit, logden veel te laat in, volgden hun lessen uit bed en deden tussendoor allerlei andere dingen. Maar het allerergste was wel dat we collectief uitstelgedrag gingen vertonen. Opschuiven en nog eens opschuiven tot het allerlaatste moment. En dat werd met de maand erger. Zes samenwerkingsopdrachten werden in één week geperst. Natuurlijk is het onze eigen verantwoordelijkheid, maar de opleiding werkte ook niet echt inspirerend. Zeven van de 25 haakten af.’ Een dieptepunt was dat toen haar opleiding gesloten was, alle toetsen online werden gemaakt als ‘open-boek-toetsen’. ‘Nou, je snapt, iedereen haalde een 9,6. Klinkt leuk maar slaat nergens op. Op die manier is het mbo een soort vo-2.0.’

Gelukkig stond er voor Gabriëla wel een zeer positieve ervaring tegenover. ‘Jazeker, de twee dagen stage per week werkten ontzettend motiverend. Werken met een leraar en in een team, goed leren kijken en luisteren naar advies. Voor mijn part hadden het drie dagen mogen zijn. Het zou zeker hebben gekund en goed zijn geweest in coronatijden toen onze opleiding gesloten was. Juist de stage heeft mij heel veel gebracht. Dat kwam ook door mijn stagebegeleiders!’

De laatste paar maanden van jaar 2020-2021 werden er weer lessen gegeven in het opleidingsgebouw. ‘Toen zag ik voor het allereerst een aantal medestudenten die ik alleen van het scherm kende. Dat bevreedende had ik ook met docenten, die op hun beurt geen idee hadden wie hun eigen studenten waren. En dan blijkt nog eens extra hoe belangrijk het is om elkaar echt te zien en te ontmoeten, elkaar te leren kennen met ieders eigen aardigheden en eigenaardigheden.’

‘De balans tussen theorie en praktijk was dus volkomen zoek, vooral omdat het opleidingsdeel binnen de instelling niet uit de verf kwam. Simpelweg omdat online les krijgen niet echt blijft hangen.’

‘Maar het komend jaar ga ik echt knallen! Ik weet dat we nog veel moeten inhalen maar het eindexamen wil ik goed maken en dan doorstromen naar het hbo. Ik weet nu wat ik wil en niet wil. Dus ga ik ervoor!’

Juni 2021: Epiloog, of tussenstand

De zomervakantie nadert. De campers worden opgepoetst en de kampeerspullen nagekeken. De vakantiehuizen in heel Nederland zijn voor de hele zomerperiode volgeboekt. Het zekere voor het onzekere. Slechts heel aarzelend komen de boekingen voor een buitenlandse reis op gang. De meeste landen kleuren begin juni nog oranje. Sommige eilanden in Griekenland zijn vol optimisme geel ingekleurd. Al die ingekleurde buitenlanden – over intercontinentaal reizen wordt helemaal nog niet gesproken – laten één aspect onbesproken: welke landen zijn bereid toeristen uit Nederland ontvangen? Het land dat deze maand juni na Litouwen in allerlei statistieken het slechtst scoort.

Het zijn de statistieken die de boventoon voeren in deze strijd tussen de landen in Europa. Wie heeft de laagste oversterfte, wie het hoogste aantal ic-patiënten per 100.000 inwoners, wie bevindt zich waar in de uitloop van derde golf, en welk land heeft het hoogste aantal gevaccineerden. Het zijn permanent bij te stellen dagkoersen; statistieken die stuk voor stuk ten dienste staan van wetenschappers en beleidsmakers om advies uit te brengen aan de overheid. Waarbij beleidsmakers, belanghebbenden en burgers naar hartenlust juist uit die gegevens ‘shoppen’ die het prettigst en gunstigst passen in het scheppen van de juiste stemming.

Statistieken als inzet van het politieke klimaat; van hoop en verwarring. Er is licht aan het eind van de tunnel, zegt de minister. September dient als wenkend perspectief waarin alles weer terug kan gaan naar het nieuwe normaal, zo luidt de mantra van deze maand. Waarbij sommigen waarschuwen voor te veel lichtvoetigheid en optimisme. Was dit niet ook de mantra van juni 2020 en ging het ook toen niet verschrikkelijk mis?

Met nog maar een paar weken voor de vakantie openen de scholen voor voortgezet onderwijs hun poorten. Nog steeds zijn niet alle leerkrachten gevaccineerd. De anderhalvemeterregel is niet langer van toepassing. Bij de schoolsluiting in december 2020 werden de leerlingen opgevoerd als de enkelband voor hun ouders. Bij de heropening in juni 2021 lijken alle risico's als sneeuw voor de zon verdwenen. Het onderwijs mort, maar komt niet in opstand. De polder doet zijn werk. Even hierdoorheen bijten, volhouden tot de zomervakantie en dan maar hopen dat in september alle signalen blijvend op groen komen te staan.

Bij de laatste persconferentie eind juni hanteren Rutte en De Jonge een zeer optimistische toon. Daar hebben ze reden toe: de besmettingsaantallen dalen spectaculair, de druk is van de ic's af, het aantal coronadoden is een aantal dagen nul.

‘Eindelijk’ is het meest geschreven en gehoorde woord eind juni. Eindelijk mag er weer worden gefeest. De waarschuwende woorden van de deskundigen en de overheid om toch voorzichtig te blijven zijn al vervlogen voordat ze volledig zijn uitgesproken. Nu even niet, want de zomer is begonnen. Nederland is gevaccineerd en het leven gaat door, vormt de teneur van het verhaal. Zes weken lang zullen de coronacijfers niet meer het nieuws bepalen, is de bedoeling.

En dan, eind augustus kan de balans worden opgemaakt. Een nieuw schooljaar begint. 2021-2022.

Dit is geen epiloog aan het slot van vijftien bewogen maanden. Juni is niet meer dan een tussenstand op weg naar een nieuwe fase.

Over de auteur

Wouter van der Schaaf werkte zijn hele professionele leven in en voor het onderwijs: als leraar op een basisschool en later als beleidsontwikkelaar voor onderwijsvakbewegingen: nationaal (AOB) en internationaal (Education International). Als programmaleider was hij betrokken bij de kwaliteitsbevordering van het onderwijs en de opbouw van onderwijsbonden in ontwikkelingslanden. *Quality Education for All* ziet hij als dé maatschappelijke opdracht voor de komende jaren.

Wouter werkt tegenwoordig als zelfstandig publicist en onderzoeker en schreef al verschillende e-books voor uitgeverij Pica. Sinds najaar 2018 is hij werkzaam als invalleerkracht in het basisonderwijs.

Serie *Samen leidinggeven aan de onderwijspraktijk*

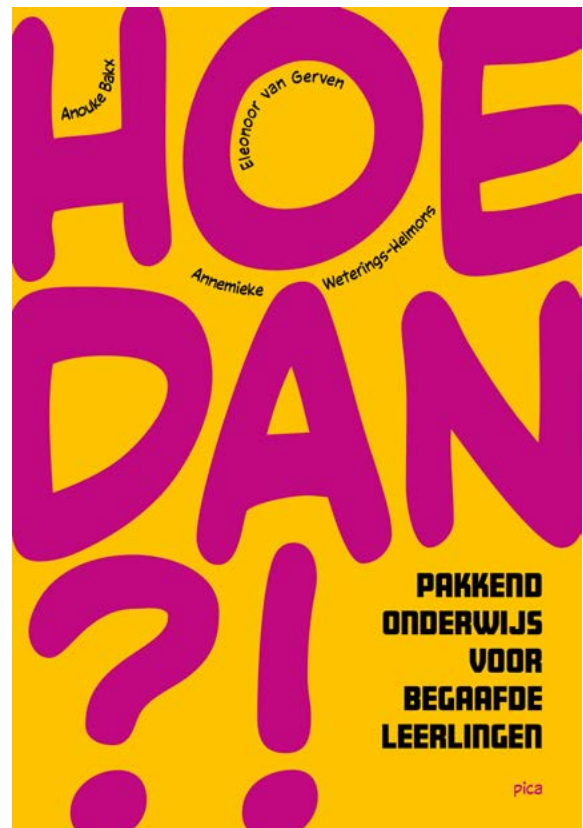
De schoolleider speelt een cruciale rol in de ontwikkeling van de kwaliteit van het onderwijs op een school. Professionaliteit is daarbij essentieel. Bij schoolverbetering geeft de schoolleiding zelfs de doorslag. Voor het uitoefenen van die functie heeft een schoolleider relevante en actuele informatie nodig. De serie *Samen leidinggeven aan de onderwijspraktijk* voorziet in die behoefte. Voor alle delen in de serie geldt dat de auteurs kenners van de praktijk en autoriteiten op hun vakgebied zijn.

In de serie zijn verkrijgbaar:

1. De professionele leergemeenschap
2. Duurzame schoolontwikkeling
3. Succesvolle schoolprofilering
4. Strategisch omgaan met onderwijshuisvesting
5. Onderwijskundig leiderschap
6. Handboek Onderwijsrecht
7. Kansrijke medezeggenschap
8. Druk druk druk
9. Hoe komen we van deze rotonde?
10. Wet Werk en Zekerheid
11. Veranderend toezicht
12. Werken aan pedagogische sensitiviteit
13. Sociale veiligheid in school
14. Integrale kindcentra
15. Over het schoolhek heen
16. Startende leraren in het po en vo
17. Leidinggeven aan onderwijsinnovatie met ICT
18. Beter leren door groepsdynamiek
19. School en thuis
20. Een leven lang vitaal in het onderwijs
21. Bewegen naar optimale arbeidsmobiliteit
22. Continu verbeteren in het onderwijs
23. Erken de ongelijkheid
24. Hoe dan?!
25. Wat is eerlijk?

Klik [hier](#) voor de samenvattingen van alle delen.

Nieuwste titels

Lees ook

